

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STV003
ht 2003
Handledare: Björn Badersten

Samtalets helgd

En rekonstruktion av den svenska
elitens demokratisyn

Per Bylund

Abstract

Democracy is said to uphold the dearest values and be the most moral system. But it cannot be characterized as a rigid “system” but a continuously changing political framework, under which aims and values can be fulfilled – and replaced.

The increasingly diverse and ever-changing environment of contemporary democracies forces change upon the systems’ natural evolution, which makes their future features uncertain and unforeseeable. A powerful change-force doctrine does however claim change is mainly (or merely) caused by the power of ideas; the elite power over ideas can thus provide a natural foundation for the analysis of the direction of development for democracy. This study aims to provide such a foundation by reconstructing empirical and normative descriptions of democracy at two certain points in time, following extensive government studies.

As a tool for analysis, this study identifies values of substantial and procedural character central to democracy theory and discourse. It further creates ideal types of democracy based on these values, to which the nature of democracy is measured. The emphasis of the study is to identify and provide a structural analysis of democratic values, with which the empirical and normative doctrines of democracy are reconstructed.

The purpose of this report is to provide a thorough value-based understanding of the Swedish empirical and normative doctrines of democracy from 1990 and 2000, based on the government studies *Maktutredningen* and *Demokratiutredningen*. Based on the understanding provided in the conclusions of this report a formalized comparative study can be undertaken to provide the political science community with knowledge of the change in Swedish democracy.

Keywords: Democracy, Democratic Values, Participation, Equality

Innehållsförteckning

1	INLEDNINGSANTAGANDEN.....	4
1.1	Syfte.....	5
1.2	Metod.....	6
1.3	Uppsatsens disposition	7
1.4	Utgångspunkter.....	8
2	DEMOKRATIDISKUSSION.....	9
2.1	Om demokrativärden	10
2.2	Demokratiska substansvärden	11
2.3	Demokratiska processvärden	13
2.4	Demokratiska idealtyper.....	15
3	ELITENS DEMOKRATISYN.....	22
3.1	Maktutredningens demokratisyn	22
3.2	Demokratiutredningens demokratisyn.....	25
3.3	Sammanfattning.....	28
4	AVSLUTANDE KOMMENTARER.....	30
4.1	Intressanta iakttagelser	30
4.2	Om vikten av tydlighet	31
	LITTERATUR	33

1 Inledningsantaganden

Demokratibegreppets innebörd är starkt omstritt och föremål för en ständig kamp om definitionsföreträde. Den mängd definitioner som florerar är så omfattande att ingen egentligen kan göra anspråk på att den egna definitionen är den korrekta (Held, 1999:13; Premfors, 2000:22). Det är av denna anledning intressant att rekonstruera ledande demokratiuppfattningar för att tydliggöra deras innehåll och inriktning.

Sådan rekonstruktion är också intressant av den anledningen att den som med övertygande argumentation får inflytande över definitionen av vad demokratins idé och grundläggande värden är, med stor sannolikhet kan göra anspråk på att förändra framtidens demokratisyn. Idéer tenderar nämligen att sprida sig i samhället och påverka det i kommande skeden (Gladwell, 2000:132; Hayek, 1983:115-117; Lundquist, 1998:223; Mises, 1996:188; Rand, 1961:28).

Det har exempelvis anförts:

”Political opinion and views about historical events ever have been and always must be closely connected. Past experience is the foundation on which our beliefs about the desirability of different policies and institutions are mainly based, and our present political views inevitably affect and color our interpretation of the past.” (Hayek, 1954:3)

En central roll i idéspridningen spelar här de som formulerar teorier och ”professionellt sysslar med abstrakta idéer” (Hayek, 1983:115), alltså en idémässig elit¹. Denna elit utgörs främst av intellektuella², den sorts elit³ som har en direkt koppling till och påverkan på den offentliga debatten och demokratiuppfattningen. Det är denna snävare definition av den idémässiga samhällseliten som är av intresse i denna uppsats.

Gladwell visar hur elitens idéer sprider sig som ”epidemier” och på så sätt styr samhällets utveckling genom att skapa en ”intellektuell och kulturell hegemoni” (Dahl, 1999:301) och därigenom en ny förändringsriktning (Gladwell, 2000:132; Gramsci, 1996:199-200). Genom att samhällseliten framställer en bild som önskvärd, dvs betonar specifika inneboende värden (Olsson & Parning, 1973:57-58) som moraliskt goda⁴, utbryter efter hand en sådan utbredning av idéerna, såväl nationellt som internationellt (Gramsci, 1996:104).

¹ En relativt bred, men modernare, syn på den samhälleliga eliten innehållande ”mäklare, bankmän, fastighetsmäklare, ingenjörer, konsulter av alla slag, systemanalytiker, forskare, läkare, publicister, bokförläggare, journalister, reklambyråchefer, filmmakare, artister, TV-producenter, regissörer, konstnärer, författare, universitetsprofessorer” presenteras av Lasch (1995:31). Häri spelar de ”intellektuella” är en självklar del (Lasch, 1995:27).

² Enligt Shils är de intellektuella ”[...]den uppsättning personer i varje samhälle som mer frekvent än de flesta övriga samhällsmedlemmar utnyttjar generella symboler med abstrakt referens för att kommunicera och uttrycka sig” (Shils, 1968:407; återges i svensk översättning i Dahl, 1999:365). Utifrån detta bör t ex akademiker, debattörer och politiker anses höra till denna ”intelligenta”.

³ Se t ex Dijk (1998:316): “[...]’symbolic’ elites (writers, thinkers, politicians, scholars, journalists etc.) may exercise the special role of ideological leaders, who preformulate and stimulate ideological debate.”

⁴ Se Frankena, 1976:76, om värden och betydelsen av vad som är att karakterisera moraliskt gott.

Genom att identifiera de individer som tillhör denna elit och därmed har sådan social makt, kan påtaglig förändring åstadkommas med relativ enkelhet (Gladwell, 2000:259). Eliten har, trots att den icke är en homogen grupp, således en stark påverkan på samhällets fortsatta utveckling och spelar därigenom en otvivelaktig roll i skapandet av morgondagens samhälle och dess demokratiska praktik (Almond, 1950:139-141; Dahl, 1999:364-372; Gill, 1993:57). Elitens normativa utsagor är alltså av intresse för den som önskar blicka in i framtiden.

Vi kan således med fog hävda att dagens svenska praktiska och idépolitiska elits utsagor om vad som bör betinga demokratin, liksom de värdebegrepp som genom den härskande idén eller definitionen kommit att associeras med begreppet demokrati, sannolikt kommer att, åtminstone i viss utsträckning, forma morgondagens demokratiska realitet. Med andra ord är det av intresse att lyfta fram den syn som speglas i den offentliga demokratidebatten. Den centrala frågeställningen i denna uppsats berör just nämnda elits syn på demokrati och de värdebegrepp som associeras med den⁵.

Den för stunden rådande normativa demokratiteorin inom den sociala eliten kan förvisso ge inblick i vad som kan komma att påverka morgondagens svenska demokrati. Utan inblick i hur demokratisynen förändrats över tid är det emellertid svårt att utröna till hur stor del morgondagens demokrati skulle kunna komma att skilja sig från dagens. Därför är det intressant att rekonstruera den demokratisyn som uttrycks av den svenska politiska eliten, såväl den empiriska (nuläget) som normativa (målutsago) beskrivningen.

Det centrala för denna uppsats är av denna anledning att genom rekonstruktion av demokratisynen vid två skilda tillfällen belysa den dokumenterade förändringen över tid i den svenska politiska elitens syn på demokrati. Detta kommer att göras genom att utgå ifrån de normativa och empiriska utsagor som presenteras i Demokratiutredningen från 2000 och Maktutredningen från 1990, för att genom rekonstruktionen möjliggöra framtida komparation.

Dessa bägge utredningar utgör goda exempel på hur ovan nämnd idémässig elit givits utrymme att ge uttryck för och diskutera demokratibegreppet och den praktiska demokratis beskaffenhet. Utredningarna är även de mest omfattande och tydligaste exemplen på strukturerad och målinriktad demokratidiskussion som utförts på senare tid inom svensk politik och politologi.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att identifiera och rekonstruera den svenska politiska, idémässiga elitens demokratiideal och empiriska demokratibeskrivningar, såsom de framställs i Makt- respektive Demokratiutredningarna, mot bakgrund av demokrativärden.

⁵ Detta förhållningssätt innebär att allmänhetens demokratisyn bortses ifrån, vilket kan tyckas problematiskt. Dock verkar, med hänvisning till den inledande argumentationen, eliterna ha en påfallande hög grad av påverkan på den samhälleliga utvecklingen, vilket gör det intressant att studera just eliternas syn. Detta synsätt för med sig att allmänhetens uppfattning till viss del är ett resultat av eliternas uttalade värderingar. Det kan också förmodas att de intellektuella på ett mer explicit och medvetet sätt än allmänheten tagit ställning till och tillgodogjort sig demokratiska doktriner.

1.2 Metod

Som beskrivits ovan följer den empiriska verkligheten delvis av tidigare skildrade ideal. Härav följer att normativa utsagor är av stor vikt för att förstå vilken förändring som kan komma att ske. Den normativa naturen hos skildrade ideal i Makt- respektive Demokratiutredningarna gör gällande att studien delvis grundar sig i en normativ vetenskaplig tradition.

Normativa utsagor tar sin utgångspunkt i värden⁶ (Dahl, 1991:119) och försöker göra en sammanhängande och logiskt konsistent argumentation för moraliska föreskrifter (Badersten, 2002:97; Bergström, 1990:16-17). De normativa teorierna ämnar således svara på hur något bör vara och visar hur detta ”böra” kan rättfärdigas. Härmed skiljer sig den normativa från den empiriska vetenskapen, vilken syftar till att främst förklara ett fenomen eller beskriva någots beskaffenhet (Goldkuhl, 1998:20-21; Rosing, 2002:14).

Det kan slås fast att det material som kommer att analyseras i denna studie är av såväl normativ som empirisk art, men den kunskap som genereras är snarare deskriptiv. Studien syftar inte till att göra en normativ eller konstruktiv⁷ bedömning av de värdebilder som skisseras i materialet, utan gör anspråk på att skapa en rekonstruktion av den politiska elitens demokratisyn, som den återges i det studerade materialet.

Rekonstruktionen kräver att materialet beskrivs utifrån ett av två perspektiv, som Weber beskriver med de klassiska begreppen *Erklären* och *Verstehen*⁸. Det förra begreppet innebär att söka ge en kausal förklaring till ett specifikt fenomen, där den kausala förklaringen ofta härleds ur regelbundenheten hos en mängd fall. Här blir vetenskapen en approximation eller ett statistiskt medeltal för att påvisa en sannolik regelbundenhet (Hollis, 1992:234).

Med det andra begreppet beskrivs den vetenskap som syftar till att skapa en förståelse för den subjektiva, bakomliggande meningen. Till skillnad från studier av ting ansåg Weber att kunskap om människan kan uppnås både genom att studera hennes beteende och underliggande motiv (Cosser, 1977:219).

Denna studies inriktning är att analysera de demokrativärden som presenteras i Makt- respektive Demokratiutredningarna för att därefter åstadkomma en rekonstruktion av empirisk liksom normativ demokratisyn. Härav följer att det inte är möjligt att genomföra studien i enlighet med *erklären*-begreppet. En värdemässig framställning kräver tolkning (förståelse) av vardera värde för att dessa sedan ska kunna identifieras i det studerade materialet. Med andra ord krävs en översiktlig analys av värdefilosofisk typ⁹ (Bergström, 1990:10-14), för att utifrån denna utföra empirisk värderingsforskning.

⁶ Av detta följer att den värdeteoretiska utgångspunkten i studien icke kan vara nihilistisk, dvs att värden anses existera i sig själva. Huruvida dessa uppfattas på samma sätt av olika människor är dock något som inte är av vikt att behandla i denna studie.

⁷ Lundquist (1993:60-61) och Goldkuhl (1998:18-23) visar på vikten av att formulera en kunskapsstrategi innan studien genomförs. En sådan innebär en kunskapskaraktisering, dvs att fastställa vilken sorts kunskap som ska genereras (empirisk, normativ eller konstruktiv). Detta underlättar formulering av problem och forskningsfrågor och ökar därmed rapportens vetenskapliga kvalitet. Se även t ex Lundquist (1993:84-91) för diskussion om konstruktiva och normativa problemformuleringar.

⁸ Se Wright (2000) för diskussion om dessa båda begrepp, eller t ex Webers (1978:4-22) eller Winchs (1995:111-120) diskussion om *Verstehen*-begreppet.

⁹ Inom värdefilosofi diskuteras, enligt Bergström (1990:14), ”vad värderingar är” och deras rättfärdigande.

Problematiken i denna studie ligger således i att identifiera och definiera de demokrativärden som förs fram i det studerade materialet, samt att utifrån dessa klassificera de respektive empiriska och normativa demokratisynerna. Klassificeringen görs genom att ställa vardera demokratisyn mot konstruerade idealtyper.

Idealtypen är ett verktyg för att komma till rätta med tolkningsproblematiken i *verstehen*-vetenskapen (Coser, 1977:223). Den är ett slags analytisk abstraktion, som skapas för att tydliggöra och förstå den komplexa verkligheten (Badersten, 2002:31). Generaliseringar av verkligheten kan nämligen föra med sig att vissa distinkta egenskaper eller karakteristika för det som studeras uteblir, medan fokus på det partikulära kan omöjliggöra komparationer med relaterade fenomen (Coser, 1977:223-224).

Idealtypsbegreppet löser dessa begränsningar genom att accentuera centrala och för studien viktiga egenskaper, medan andra tonas ned. Genom dessa ensidigt överdrivna särdrag renodlas det studerade till ett motsägelsefritt helt, mot vilket verkligheten sedan kan ställas, mätas och jämföras. (Badersten, 2002:31-33; Coser, 1977:223-224; Lundquist, 1993:82; Ringer, 1997:5; Svenning, 1996:154).

För denna studie kommer idealtyper att konstrueras för värdemässiga demokratiuppfattningar, dvs demokratiideal¹⁰. Dessa idealtyper för demokrati är sedan utgångspunkten i analysen av Makt- respektive Demokratiutredningen. I studien av detta material ställs idealtyperna mot de empiriska och normativa demokrati-framställningarna.

Studiens normativa demokratiska idealtyper kommer alltså att nyttjas för analys av såväl normativa som empiriska demokratiframställningar i det studerade materialet. Detta kan uppfattas som problematiskt¹¹, men som belyses ovan kan empiriska utsagor till dels förstås som ett resultat av tidigare normativa utsagor. Empiriska utsagor är helt enkelt att anse som ett resultat av tidigare normativa dito, varför *Humes lag* inte är tillämplig.

I studien förutsätts även att ”bör implicera kan”¹², dvs att de demokratiideal som framförs i utredningarna också har en konstruktiv dimension. Avsikten med idealbeskrivningarna antas vara att dessa ska kunna uppnås i praktiken, varför de normativa utsagorna till viss del redan måste ha ställts mot såväl empiriska som konstruktiva uppfattningar. Det sker alltså även en påverkan i motsatt riktning jämfört med ovan beskrivna: den uppfattning som *de facto* existerar empiriskt inverkar på eller begränsar vilka normativa ideal som är tänkbara att anföra.

1.3 Uppsatsens disposition

Uppsatsens disposition följer i huvudsak den allmänna forskningsprocessen som den beskrivs av Lundquist (1993:43-47). Kapitel- och avsnittsindelningen avhandlar i stort sett respektive del i processen (problem, teori, metod, material och

¹⁰ Se vidare kapitel 2.

¹¹ Jfr *Humes lag* (Bergström, 1990:18-22), som föreskriver att värdeomdömen inte kan vara en logisk följd från enbart empiriska omdömen, dvs att man ”inte kan härleda ’bör’ från ’är’” (Bergström, 1990:18).

¹² Jfr Rawls’ (1996:232-233), som i en argumentation om brott och rättssäkerhet diskuterar vikten av att ”bör” (att följa lagen) är förenat med ett ”kan” (att det ska vara möjligt att följa lagen). Här används samma princip, dvs utgångspunkten i de normativa utsagorna i Makt- och Demokratiutredningarna antas vara att de ska vara uppnåeliga. Normativa utsagor som är klart omöjliga att realisera mister sin relevans som material för seriös studie.

resultat (Lundquist, 1993:44)) men de ska också ses som delar av en helhet. Varje del tillför analysen vitala delar och uppdelningen är således att betrakta som en presentationsteknisk kategorisering av en process eller helhet¹³.

Uppsatsen är i huvudsak uppdelad i följande delar: Det första kapitlet anger det grundläggande antagandet om förutsättningar för samhällsförändring, samt den frågeställning och det problemområde som är centralt för uppsatsen. Här diskuteras även hur studien företagits, liksom premisser och antaganden för denna. I denna diskussion argumenteras såväl för vald metod som om komplikationer och förutsättningar gällande det studerade materialets normativa natur.

I det påföljande, andra kapitlet diskuteras definitioner och tolkningar av demokratibegreppet, liksom demokratiteorier och demokrativärden, samt den analysmodell som används som verktyg vid tolkning av de normativa demokratipresentationerna i Makt- och Demokratiutredningarna.

Det tredje kapitlet diskuteras de demokratibeskrivningar och demokratiideal som beskrivs i Makt- och Demokratiutredningarna. Här syftar diskussionen till att å ena sidan analysera och identifiera synen på demokratin och dess syfte, samt å den andra rekonstruera denna syn. Härmed anges även slutsatserna för denna uppsats' centrala frågeställning om den uttryckta demokratisynens karaktär. I detta avslutande kapitel diskuteras även intressanta frågeställningar för fortsatt forskning och nära relaterade frågeställningar som det finns intresse av att belysa.

1.4 Utgångspunkter

Denna uppsats syftar inte till att vara en grundläggande översikt inom demokrati- eller värdeteori. Utgångspunkten är istället att läsaren förutsätts ha grundläggande kunskaper och god kännedom om de områden som behandlas. Grundläggande, allmänt vedertagna antaganden inom facklitteraturen diskuteras inte närmare. Läsaren hänvisas här till för områdena introducerande litteratur.

¹³ Se t ex Bylund & Rydén, 1999:7 och Lekvall & Wahlbin, 1993:254, som schematiskt visar hur forskningsrapportens delar bygger en helhet.

2 Demokratidiskussion

Demokratibegreppet används i flera olika sammanhang och betydelser¹⁴, vilket gör det svårtolkat och komplicerar precisering. Den demokratiska idén och praktiken är också i grunden omtvistad (Held, 1999:13)¹⁵ och det finns en skillnad i beskrivningen av den normativa jämte den reella demokratin (Dahl, 1999:16), liksom uppfattningen om de demokratiska idealen skiftat över tid (Held, 1999:13).

Oavsett hur begreppet används blir definitionen lidande eftersom demokrati som idé svårligen kan bestämmas som klassbegrepp¹⁶. Demokrati är ett tänjbart och flytande begrepp som i grunden måste bli oprecist (Ross, 1963:86-92), av vilket följer att politiska system i realiteten inte klart kan klassificeras efter ett antal givna särdrag eller kännetecken¹⁷. Av denna anledning utarbetas här ingen egen demokratidefinition, utan studien tar sin grund i Ross' (1963:92-95) bestämning av det typiskt demokratiska momentet – ”folkets inflytande på utövandet av offentlig myndighet” (Ross, 1963:94) – och en för detta konstruerad idealtyp.

Denna idealtyp är intressant och användbar i analysen eftersom den definierar ett område som rymmer olika tolkningar av begreppet demokrati. Härmed skapas en tydlig kontrast mot icke-demokratiska system och värden, samtidigt som demokratibegreppet tillåts vara delvis otydligt eller pluralistiskt. I och med denna konstruktion innebär inte idealtypen en starkt begränsande demokratidefinition, utan fångar den mångfald system och värden som, trots sina skiljande karakteristika, betraktas vara demokratiska. Samtliga demokratiska system och värden tillåts härmed inom demokratibegreppets rymd, vilket klassbetonade inte tillåter.

Enligt Ross kan demokrati (folkstyre) vara mer eller mindre folkligt och mer eller mindre styrelse¹⁸, vilket idealtypen¹⁹ syftar till att identifiera och bedöma. Idealtypen används i denna uppsats som begränsande faktor för urval av demokrativärden. De värden som nedan diskuteras är alla tänkbara inom ramen för ett normativt, politiskt demokratibegrepp begränsat med hänsyn till intensitet, effektivitet och extensitet.

¹⁴ Enligt Ross (1963:82-83) används demokratibegreppet i följande tre betydelser eller sammanhang: politiskt/rättsligt, ekonomiskt och mänskligt. Här används demokrati främst i den första.

¹⁵ Se också Fornäs m fl, 1998; Gilljam & Jodal, 2002; Södersten, 1997. Dessa utgör här exempel på en i media förd demokratidebatt utifrån centrala värden och värderingar.

¹⁶ Ross utformar en demokratiidealtyp, vilken visar att demokrati inte kan bestämmas som klassbegrepp eftersom övergångarna till icke-demokrati i varje riktning är jämna. Vad som är att anse som demokrati kan därför skilja sig i stor utsträckning mellan olika praktiker (Ross, 1963:86-92).

¹⁷ Jfr t ex Dahl, 1999:259, som tagit fram och definierat explicita krav på demokrati, mot vilka empiriska system kan ställas och utvärderas.

¹⁸ Enligt Ross (1963:93-95) begreppen *intensitet* (hur stor del av folket som har juridisk möjlighet att vara en del av det politiska beslutsfattandet), *effektivitet* (folkets reella inflytande på politiken) och *extensitet* (i vilken mån den folkliga kontrollen når alla statliga förgreningar).

¹⁹ Se Ross (1963:95): ”*Idealtypen är den statsform, i vilken de politiska funktionerna med maximal intensitet, effektivitet och extensitet utövas av folket på parlamentarisk väg.*” I denna studie utgör denna idealtyp huvudsaklig utgångspunkt. Dock bortses ifrån Ross' tekniska avslutning (”på parlamentarisk väg”) eftersom den är alltför [tekniskt] begränsande. Av intresse för studien är inte en teknisk bestämning av demokratins praxis, utan de värden som demokratibegreppet implicerar.

2.1 Om demokrativärden

Demokratibegreppet har kommit att associeras med en mängd värdebegrepp, som alla gör anspråk på att vara demokratins största förtjänst. Dessa representeras kanske främst i de normativa demokratiteorierna, som anger målet för den politiska realiteten²⁰. Som vi sett ovan kretsar den politiska praktiken ofta kring de i de normativa demokratidoktrinerna förfäktade och centrala värdena. Detta eftersom den normativa ansatsen syftar till att skapa morgondagens praktik och i sin essens innebär en argumentation för särskilda värden (Dahl, 1991:118).

Värdena gäller såväl demokratins substans- som processkrav²¹, och de härstammar från både individualistiska och kollektivistiska traditioner eller ideal. Substans-processdimensionen innebär att demokrativärdena kan komma att betona antingen innehåll, funktion eller både och²² (Lundquist, 1998:90-92), men också en rangordning, där substansvärden inte får vara föremål för förhandling eller kompromiss (Hart, 1984:111-120). Man kan säga att processkraven syftar till att garantera det substantiella utfallet.

De olika kravens karaktär kan leda till att det ibland finns en inneboende motsättning mellan olika värden, t ex mellan individens (eller minoritets) rättigheter och statens/politikens effektivitet (Lundquist, 1998:80). Samtliga värden kan i dessa fall inte uppfyllas samtidigt eller i samma utsträckning. En demokratiteori måste således göra avvägningar mellan oförenliga värden och rangordna de värden man avser förfäktas.

Utifrån Ross' demokratibestämning kan man dra slutsatsen att demokratiteorier syftar till att, inom ramen för vår användning av den demokratiska idealtypen, fylla det demokratiska skalet med värden eller politiska mål. Det som skiljer demokratiteorier är således inte främst deras grundläggande syn på demokrati som system²³ utan de värden som anses kunna (och bör) realiseras inom ramen för det demokratiska systemet.

De demokratiska substansvärdenas överordnande jämfört med processvärdena (processkraven syftar till att upprätthålla substansvärdena) leder i regel till att normativ teori i första hand argumenterar för dessa innehållsliga värden och först därefter formulerar teorins processmässiga eller förloppstekniska krav och karaktäristika. Det finns här förvisso en samverkan och ett ömsesidigt utbyte mellan de

²⁰ Demokratiteoriernas förfäktande av specifika värden är alltså nära sammankopplat med den makt staten ges till upprätthållande och eftersträvande av dessa värden.

²¹ Lundquist diskuterar relationen mellan offentlig förvaltning och politisk demokrati utifrån dessa två perspektiv, där substanskrav innefattar politikens mål och innehåll, och processkrav utgör krav på den demokratiska processen (Lundquist 1998:90-92). Detta är samma uppdelning som Tännsjö gör för att särskilja mellan vad han kallar *formella* och *materiella* demokratidefinitioner (Tännsjö, 1975:99). Denna uppdelning är även applicerbar på demokratisk (normativ) teori på ett mer allmänt plan.

²² Hermansson (1975:42) hävdar att det inte går att separera process- från substanskrav: "[Demokratin] handlar också om det område av samhällslivet där den tillämpas och om förutsättningarna för dess tillämpning. Form och innehåll kan inte separeras från varandra." Utgångspunkten i denna studie är dock att det finns analytiska poänger av att behandla process och substans separat.

²³ De flesta demokratiteorier utgår ifrån en gemensam minimibestämning av begreppet demokrati (se Ross' idealtyp för demokrati), men gör anspråk på att vara moraliskt/etiskt överlägsna andra teorier främst genom det innehåll (substans) de ger demokratin, men också i dess praxis (process). Demokratiteorier förfäktas med andra ord olika ideal inom ramen för begreppet. Se vidare diskussion i Held, 1999.

eftersträvansvärda värdena (substans) och de procedurer som upprätthåller dem, men utan substansvärdena mister processkraven ofta sitt underliggande syfte²⁴.

Av denna anledning fokuserar denna studie på de substantiella värden som hävdas inom ramen för den demokratiteoretiska debatten. Utifrån dessa grundläggande värden diskuteras sedan de till substansvärdena närmast förbundna processvärdena. Härigenom skapas typiska idealtyper för skilda demokratiideal.

2.2 Demokratiska substansvärden

Demokrati är för många starkt förknippat med ett frihetsbegrepp²⁵, såväl idag som under den klassiska atenska demokratin (Held, 1996:34). Den begreppsliga samhörigheten är sällan omtvistad, vilket dock innebörden av frihetsbegreppet i sig ofta är. I stort kan man identifiera två huvudsakliga inriktningar med klar skiljelinje: den negativa respektive positiva friheten (Held, 1996:129).

Det negativa frihetsidealet förfäktas av den klassiskt liberala idétraditionen, men även av nutida demokratiteoretiker som Dahl (1999:341). Den negativa friheten tenderar att fokusera på upprätthållandet av politiska rättigheter, vilket till stor utsträckning ger en process- och praktikorienterad diskussion. Det främsta bakomliggande substantiella värdet är snarare att karakterisera som jämlikhet inför lagen (eller: upprätthållande av rättigheter), i relation till ett individfokuserat autonomi- eller suveränitetsvärde²⁶. Det senare implicerar ett skydd för individen och dennes egendom och rätt att göra fria, individuella livsval (Almond et al, 2000:7; Held, 1996:129).

Den positiva friheten syftar istället för ett förhållandevis oreflekterat upprätthållande av passiva, formella rättigheter till att med aktiv politisk praktik skapa en jämlik möjlighet till ett gott liv. Detta innefattar att staten ges uppgift att omfördela resurser från rik till fattig, liksom att ge underrepresenterade grupper förtur genom t ex kvotering, för att härigenom skapa lika möjligheter för medborgarna. Det positiva frihetsbegreppet är således nära besläktat med värdebegrepp som kulturell och ekonomisk jämlikhet, samt social rättvisa (Almond et al, 2000:7-8). När den negativa friheten kan sägas vara begränsad till *formell* möjlighet till självförverkligande syftar den positiva friheten till att skapa *jämlika reella* möjligheter för var och en.

Rawls beskriver i sitt klassiska verk *En teori om rättvisa* (1996) ett samhälle baserat på denna positiva frihetssyn, där medborgarna av staten ges jämlik möjlighet att förverkliga sina livsmål, men där deras individuella val är avgörande för resultatet. Som vi kan se syftar frihetsbegreppen till att på olika sätt ge förutsättningar för att medborgarna därefter ska kunna förverkliga sig själva.

²⁴ Det bör dock påpekas att process- respektive substansvärden även kan vara ömsesidigt konstituerande och att demokratiteorier, t ex den deliberativa demokratitraditionen, kan ta utgångspunkt i ett sådant förhållande. För den deliberativa demokratin implicerar och konstituerar det politiska samtalet såväl processorienterade som substantiella värden. Här kan uppdelningen i process- och substansvärden svårligen göras på ett klart urskiljande sätt. Det finns dock analytiskt betingade poänger med detta, även om uppdelningen i sig icke är självklar. Det vanliga inom demokratiteori är dock att substansvärden är centrala och upprätthålls med hjälp av [underställda] processvärden.

²⁵ Se t ex Sen, 1999, som beskriver demokrati som ett system som är starkt förknippat med och tydligt upprätthåller ett frihetsvärde.

²⁶ Jfr Dahl, 1999:341; Ross, 1963:106-111. Bägge diskuterar individens roll i samhället och demokratin, samt vikten av jämlik [formell] rätt till inflytande och påverkan på kollektiva beslut.

Inom vissa demokratitraditioner identifieras värden, som ovan beskrivits som implicerade i frihetsvärdet, som överordnade friheten *per se*. Detta innebär en ny rangordning inom värdehierarkin, vilket ger demokratin (som politiskt system) en helt ny målbild.

Den klassiska atenska demokratin förutsatte och krävde ett medborgerligt direkt deltagande i den demokratiska maktutövningen (Held, 1996:35). Deltagande är också en betydande del i den demokratisyn som bland annat förs fram av Pateman (1970, 1985). Här är medborgarnas delaktighet i beslutsprocesserna och det politiska samtalet²⁷ av överordnat intresse²⁸. Genom deltagande i politiken skapas respekt, gemenskap och en djupare förståelse för det politiska och gemensamma. Härigenom skapas förutsättningar för självförverkligande och frihet för varje medborgare på ett sätt som formella rättigheter inte förmår (Held, 1996:326). Med allmänt och direkt deltagande²⁹, samt ständigt upprätthållen politisk dialog uppnås även tolerans och rättvisa mellan individer och mellan kollektiv. Denna deltagandedemokratiska syn hävdar att "the more citizens are involved and the more influential their choices, the more democratic the system" (Almond et al, 2000:29)³⁰.

För rättviseförfäktare kan ett jämlikt och aktivt deltagande vara en viktig komponent, men det överordnade värdet är att uppnå och upprätthålla en "social rättvisa" i samhället. Detta begrepp är, likt frihetsbegreppen, nära förknippat med jämlikhetsbegreppet i och med att det ser till allas jämlika rätt. Dock skiljer det sig från de relativt liberala frihetsbegreppen i att dess förespråkare ofta hyser en stark skepsis gentemot autonoma individer, marknadsekonomi etc (Held, 1996:357).

Social rättvisa främjas i de allra flesta fall genom att den demokratiska staten omfördelar rikedom mellan dess medborgare. Detta sker inte, som för t ex Rawls, endast i ett inledande skede utan kontinuerligt. Den sociala rättvisan identifieras som ett tillstånd av fortlöpande ekonomisk och social jämlikhet, vilken upprätthålls med hjälp av centraliserad demokratisk makt (Held, 1996:389-390).

Delvis handlar förfäktandet av den sociala rättvisan som värde om att skydda de svaga från en exploaterande ekonomisk hierarki (Almond et al, 2000:8). Denna demokratitradition har som mål att underkasta produktionsmedlen social kontroll³¹. Detta ses som det enda sättet att säkerställa allas fria utveckling (Held, 1996:357).

Frihet är inom denna tradition ett begrepp som helt saknar negativ grund. Det är till fullo positivt genom att friheten anses vara relativt individens resurser. Om en människa inte har ekonomiska resurser att förverkliga sina mål finns inte heller någon frihet att tala om. Härav följer rätten till omfördelning från rik till fattig.

Utöver ovanstående är jämlikhet, i en mängd tolkningar, ett värde som ofta förfäktas i samband med demokratidebatten. Men som synes av ovanstående resonemang är jämlikhet ett värde som alltigenom sätter sin prägel på samtliga andra värden (Lundquist, 2001:119). Jämlikheten "skjuter in" i vardera värde och utgör

²⁷ Se t ex Petersson, 1998:149, som definierar demokrati som samtal, och därmed upphöjer dialogen som argument för och grundläggande ingrediens i demokratin.

²⁸ Jfr Habermas, 1972, 1984 och 1987, som beskriver värdet av en samtalsbaserad demokrati.

²⁹ Den deltagande, eller partipatoriska, demokratitraditionen kan sägas, åtminstone i praktik, söka åstadkomma en förbehållslös tillämpning av Lincolns klassiska uttalande om staten: "government of the people, by the people, for the people" (Donald, 1996:461; se även Lincoln, 1998).

³⁰ Jfr Macpherson, 1977, som tar upp deltagandet och deltagandevärdets roll i demokratin.

³¹ Jfr Marx, 1992, som beskriver utvecklingen till ett samhälle där borgarklassens överordning avskaffats och produktionsmedlen överförs till folkets händer.

en delvis gemensam grund för de övriga huvudsakliga värdena, om än tolkning och användningsområde skiljer sig.

Solidaritet som substansvärde delar delvis jämlikhetsvärdets problematik. Detta förfäktar ett broderskapsideal där medborgare inom gemenskapen tar ömsesidigt ansvar för alla och varandra (Lundquist, 2001:117). Solidaritetsvärdet kan också ses som en beskrivning av relationen mellan rik och fattig eller stark och svag (ibid.), vilken finns implicerad i samtliga de värden som diskuterats ovan. Inom det negativa frihetsvärdet är relationen, strikt formellt, baserad på de jämlika och okränkbara rättigheterna till sig och sitt. Utöver detta praktiseras solidariteten på frivillig väg mellan suveräna medborgare. Det positiva frihetsidealet förespråkar solidaritet i ett inledningsskede för reellt jämlika möjligheter. Deltagandet är ett slags solidaritet i det att det finns ett värde av att stark och svag deltar med samma rätt och i likartade former. Den sociala rättvisans värde är starkt solidariskt betonat genom att lyfta svaga till en för gemenskapen jämn nivå.

Sammanfattningsvis är vanliga substansvärden³²: *negativ frihet*, som formell frihet eller upprätthållandet av negativa rättigheter, dvs en individuell suveränitetstanke och ett överförande av den övriga politiska substansen på individuella medborgare inom ramen för den rättighetsupprätthållande staten; *positiv frihet* i betydelsen reella möjligheter till frihet, som resultatet av ett aktivt politiskt skapande av jämlika möjligheter till personlig utveckling och självförverkligande; *deltagande* i det politiska, som ett medel för självförverkligande och personlig utveckling; *social rättvisa* i innebörden kulturell, social och ekonomisk jämlikhet mellan medborgarna, vilken upprätthålls genom ständigt politiskt inflytande i det ”privata”³³.

2.3 Demokratiska processvärden

De demokratiska processvärdena skiljer sig från substansdito genom att beskriva demokratins tillämpning i verkligheten, dvs dess *praktiska* natur. Dessa värden redogör således för hur substansvärdena genom demokratiska processer avses uppfyllas eller upprätthållas.

Ett av de främsta och oftast hävdade kraven på sådana demokratiska eller statliga processer berör rättsstaten och dess uppgifter. Att upprätthålla lag och ordning³⁴ anses ofta vara statens (och den demokratiska dito) huvudsakliga uppgift (Almond et al, 2000:6-7). Rättsstatens ideal beskrivs även som lagbundenhet, vilket inbegriper värden som förutsägbarhet, generalitet och universalism (Held, 1996:34; Rothstein, 1995:11)³⁵.

Rättsstatsbegreppet hävdar varje medborgares lika rätt att veta gällande spelregler och kunna förutsäga effekten av handlingar. Lagstiftning och annan offentlig maktutövning, resultat av och procedurer för allmänna val etc ska vara underställda allmän lag och vara konsekventa.

³² Jfr Lundquists förslag till substansvärden (2001:115-117): Jämlikhet, frihet, solidaritet, rättvisa.

³³ Jfr t ex Pateman, 1983, som tar upp hur patriarkatets dominans delvis upprätthålls genom den liberala distinktionen mellan privat och politiskt. I det privata kan kvinnans underordning bibehållas utan politiskt eller folkligt inflytande.

³⁴ Se t ex Rothbards diskussion om ”rule of law” (1998:226-229). Se också Lyons (1984).

³⁵ Jfr Algotsson, 1993, som diskuterar rättsstatens funktion och innebörd i demokratin.

Rättsstatens ideal kan alltså sägas vara en formell rättvisa³⁶ där lagar och regler formuleras, genomdrivs och utförs på ett opartiskt och regelmässigt sätt. Detta kan dock kritiseras med att den demokratiska staten genom att endast upprätthålla formell rättvisa kan komma att cementera befintliga privilegier som t ex egendom (Held, 1996:165).

Rättsstaten kräver även att maktsystemen, -strukturerna och -utövandet karakteriseras av en viss mån av öppenhet. Förutsägbarheten i statsmaskineriet ökar om beslut och underlag för desamma offentliggörs, samt om medborgarna fortlöpande har insyn i den politiska processen (Lundquist, 2001:118-119). De politiska processerna ska alltså vara transparenta (Rothbard, 1998:186).

I anslutning till rättsstatens *rule of law* och förutsägbarhet hävdas också värdet av att effektivt begränsa statens makt genom författningsmässiga spärrar (Schumpeter, 1976:186) och i författningen föreskrivna statiska eller svårligen förändrade politiska och medborgerliga fri- och rättigheter (Dahl, 1999:190; Held, 1999:131). Härigenom tänks medborgarnas jämlika rätt till frihet gentemot statligt, godtyckligt tvång garanteras. Detta innebär dock att statens handlingsutrymme och effektiviteten i statliga beslut blir lidande³⁷.

Nämnda rättigheter kännetecknas ofta av yttrande-, förenings- och trosfrihet, samt rösträtt (Held, 1999:131). Dessa kan också uttryckas som frihet att protestera mot den demokratiska staten (Callinicos, 1991:109)³⁸, dvs en sorts formell eller procedurmässig frihet, som syftar till upprätthållandet av det politiska samtalet i samhället – såväl mellan medborgare och stat, som mellan medborgare.

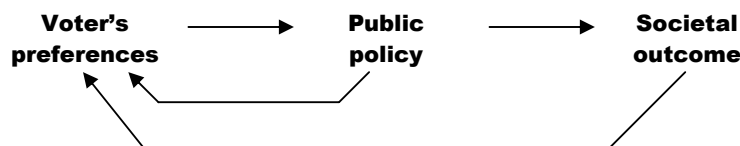
Som följer av ovanstående kan dessa rättigheter, i innebörden att kritik tillåts och uppmärksammas, ses som en del av det demokratiska ansvarsutkrävandet av styrelsen. Dock brukar ansvarsutkrävande tillerkännas främst den praktiska betydelsen av regelbundna, fredliga och respekterade allmänna val (Dahl, 1999:259; Lundquist, 1998:91; Sen, 1999:9-11).

Ansvarsutkrävande kan ses som en metod för att länka statliga beslut till medborgares preferenser genom att försäkra att besluten är ett aggregat av medborgarnas preferenser, eller att de har de mångas sympati (Goldmann, 2001:145). Den demokratiska apparaten bygger på en växelverkan mellan politiken å ena sidan och medborgarnas val och preferenser å den andra (se figur nedan). Den bygger därmed på ett slags ömsesidighet (Lundquist, 2001:119) mellan stat och medborgare, politik och individ, men även mellan medborgare och medborgare.

³⁶ Rawls (1996:231-238) diskuterar den formella rättvisan, som regelmässig och opartisk rättsskipning, i en diskussion om fyra föreskrifter för rättvisa och rättssäkerhet inom begreppet ”rättvisa som regelmässighet”. Dessa fyra ”offentliga regler” består av att 1) medborgarna verkligen är förmögna att efterfölja lagstiftningens krav (1996:232-233); 2) att likartade fall ska behandlas på likartade sätt (1996:233); 3) att brott definieras endast som brott mot kända och offentliggjorda lagar (1996:233-234); och 4) att rättssystemet genomsyras av en ”naturlig rättvisa”, som består av riktlinjer för den rättsliga processens integritet (1996:234).

³⁷ Jfr Schumpeter (1976:291): ”[a] condition for the success of democracy is that the effective range of political decision should not be extended too far.”

³⁸ Jfr Bobbio (1987:42-44). Se även effektivitetsbegreppet i den demokratiska idealtypen: ”[...]den verkningegrad, varmed folket förmår göra sina synpunkter gällande” (Ross, 1963:94).

Figur 2.1. Modell av ansvarsutkrävande (Goldmann, 2001:146).

Närstående det demokratiska ansvarsutkrävandet är medborgarnas deltagande i den politiska debatten³⁹. Detta och deltagande i t ex allmänna val är en förutsättning för att kunna framföra krav på ansvar från styrande politiker och därmed för den ömsesidighet som är karakteristisk för demokratiska system. Men deltagandebegreppet omfattar även delaktighet i de politiska besluten genom bl a jämlik rätt att kandidera till offentliga ämbeten, samt en plikt att säga ifrån (Lundquist, 2001:138-139).

Delaktighet kan alltså innebära en sorts ansvarstagande (Lundquist, 2001:118-119) genom kandidatur till eller innehav av representantskap. Det blir därmed ett sätt att öka effektiviteten i det politiska inflytandet, samt ömsesidigheten i den politiska apparaten. Detta medborgerliga ansvar tar sig också uttryck i t ex respekt för majoritetsbeslut.

Delaktigheten eller deltagandet i den politiska processen kan också ses som ett forum för reflexion och konstituerande av individens preferenser. Härigenom kan individuella preferenser och intressen skapas och omprövas integrativt i ett oavbrutet politiskt samtal mellan medborgare⁴⁰.

De ofta förekommande processvärden som här diskuterats är alltså⁴¹: *förutsägbarhet* i betydelsen lagbundenhet och konsekvens i rättsstaten och den politiska processen; *öppenhet*, dvs insyn i och offentliggörande av politiska beslut och principer, vilket syftar till att möjliggöra medborgarnas bedömning av politiken; *diskussion*, som en metod att mäta och utvärdera ståndpunkter och intressen i samhället och politiken, samt ett forum för att forma och ompröva individens preferenser; *politisk effektivitet* i betydelsen medborgarnas effektiva möjlighet till deltagande i de politiska besluten och den politiska debatten; *ömsesidighet* i betydelsen hänsyn, tolerans och förståelse för andra medborgares politiska ställningstaganden, samt den ömsesidigt respekterade rätten att verka i demokratin; *ansvar*, som medborgarnas gemensamt uppburna personliga ansvar för demokratin, liksom de politiska ämbetsmännens ansvar inför de ålagda uppgifterna och inför medborgarna.

2.4 Demokratiska idealtyper

Som avhandlats i avsnitt 2.1 ovan syftar det demokratiska systemets processer till att upprätthålla eller frambringa substansvärdena. Härmed finns möjlighet för att konflikt kan uppstå mellan substans- och processvärden om processers resultat

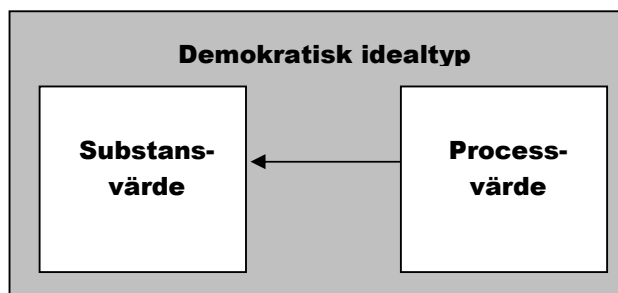
³⁹ Jfr den klassiska atenska demokratins syn på politiskt deltagande i t ex Held (1996:35): ”Den atenska idén om ’medborgarskap’ förutsatte att medborgaren tog del i dessa funktioner och deltog *direkt* i stadens angelägenheter.”

⁴⁰ Jfr Premfors, 2000:30-37 och Weigård & Eriksen, 2000, som diskuterar skapandet av jämlika och motsägelsefria individuella preferenser genom politisk dialog.

⁴¹ Jfr Lundquists förslag till processvärden (2001:119): Öppenhet, ömsesidighet, diskussion, ansvar.

inte är helt koherenta med det substansvärde de avser vidmakthålla. Detta innebär också att proceduriellt demokratiska stater inte med nödvändighet måste komma att förfäktas demokratiska substansvärden.

Det är således viktigt att de processvärden som vidhålls i ett demokratiideal har nära samband med och i största möjliga utsträckning leder till det substansvärde det är avsett att främja och upprätthålla. Nedan förstärks de substansvärden som presenteras i avsnitt 2.2 med processvärdena i avsnitt 2.3 enligt denna princip. Syftet är att skapa hållbara, entydiga och koherenta idealtyper (se avsnitt 1.2) för demokrati (se figur 2.2 nedan).

Figur 2.2. De demokratiska idealtypernas uppbyggnad med substans- och processvärde.

Den *libertära* idealtypen för demokrati uppehåller den negativa frihetens substansvärde. Dess fokus är därmed att skydda en suverän, autonom medborgare, där den demokratiska statens roll minimeras till upprätthållandet av den formella friheten. Här förfäktas en formellt inspirerad och jämlik frihetstanke, där varje medborgare har lika rätt att göra fria livsval. Det substantiella i denna idealtyp är således friheten, definierad som frånvaro av tvång och våld.

Det är tveksamt i vilken utsträckning en praktiserad renodlat libertär demokrati⁴² är demokratisk i praktiskt bemärkelse. I denna samhällsform värderas individens frihet och individuella initiativ högre än demokratiskt maktutövande. Held diskuterar denna problematik som att denna begränsning av ”den demokratiska användningen av statens makt” (1999:314) nyttjas för att främja ”liberalismens sak” snarare än demokratin. Kritiken mot den libertära demokratin är välriktad; det är inte självklart att den minimala staten är demokratisk i sin praktik. Detta är dock inte en giltig invändning mot den libertära idealtypen som analytiskt instrument. Den libertära idealtypen är högst intressant i analysen av demokratiskildringar eftersom den renodlar den negativa frihetens ideal. Således utgör den en extrem bland demokratiidealerna, där den demokratiska makten är starkt begränsad och demokratins spelrum är ytterst litet till fördel för individens egna livsval.

Detta gör att en minimal, lagbunden stat, blir starkt förutsägbar. Den minimala staten har till enda uppgift att skydda individers ”naturliga” rättigheter och lösa konflikter och kränkningar mot dessa⁴³. De naturliga rättigheterna, vilket

⁴² Jfr Helds diskussion om den beskyddande demokratin (se Held, 1999:131) utveckling i modern tid till ”lagstyrd demokrati” med en nyliberal/libertär modell med så kallad ”minimal stat” (Held, 1999:313-322).

⁴³ Nozick argumenterar i sin *entitlement theory* (berättigandeteori) för varför distributiv rättvisa är orättvisa. Hans argument baseras på tre huvudsakliga punkter: 1) rättvisa i förvärv, dvs hur ting ursprungligen förvärvas; 2) rättvisa i överlåtelse av innehav; och 3) korrigeringsprincip för brott mot 1) och 2). Av detta följer att statens enda legitima uppgift är att skydda individer mot kränkningar av deras rättigheter och att lösa konflikter eller sådana kränkningar, dvs upprätthållandet av dessa tre punkter (Nozick, 1974:150-151).

benämningen gör gällande, är givna av naturen och därmed statiska. De upprätthålls i Nozicks version enligt klart definierade principer⁴⁴, vilket gör denna demokrati starkt förutsägbar. Det kan således inte råda något tvivel om att medborgarna i den libertära staten är klara över vilka principer som gäller och hur rättighetskränkningar och konflikter hanteras. Den libertära idealtypen är härmed en okonstlad och rättfram konjunktion av substansvärdet negativ frihet och processvärdet förutsägbarhet.

Den idealtyp jag valt att kalla den *liberala* idealtypen för demokrati grundar sig i substansvärdet positiv frihet. Begreppet används här som ett sätt att beskriva hur demokratin i rawlsk bemärkelse nyttjas till att skapa ett samhälle där varje medborgare ges samma reella möjligheter att förverkliga sina livsmål. Detta innebär att den demokratiska makten nyttjas till omfördelning av resurser, samt att aktivt skapa möjligheter för mindre inflytelserika grupper och individer. Substansmålet tarvar därför processer som lägger en grund för och understödjer ett upprätthållande av detta värde.

Den positiva friheten innebär således något annat än den frihet som kännetecknas av den libertära idealtypen. Den försöker skapa ett samhälle där varje medborgare ges samma rätt till och reella möjligheter att skapa ett gott liv. Detta innebär att den demokratiska makten kan användas till affirmativa åtgärder för att skapa jämvikt där obalans råder⁴⁵.

Med andra ord förutsätter värdet av den positiva friheten att det bland medborgarna finns en gemensam och ömsesidig respekt för att upprätta och upprätthålla detta värde. Samhället som helhet måste bygga på ett fundament av hänsyn och tolerans, samtidigt som det bör finnas en hos varje medborgare utvecklad förståelse för andra medborgares situation. Det behövs också demokratiska instrument för att effektivt suga upp sådan kännedom, liksom för att förmå finna och sköta om dem som befinner sig i en utsatt position. Ett demokratiskt samhälle som praktiserar den positiva friheten, där medborgarna motsätter sig att demokratin nyttjas för att hålla mindre gynnade grupper under armarna, kan inte bestå.

Den liberala idealtypen för demokrati är således beroende av ett samhällsligt engagemang och samhällsgenomsyrande tolerans, samt en allmän vilja att bistå dem som har det svårt. Det är en utgångslägesbetonad jämlikhetstanke, som är praktiserbar först då det finns en medborgerlig och demokratisk ömsesidighet inför uppgifter och åtaganden i demokratin.

Ömsesidigheten kan underlättas av en pågående politisk diskussion i demokratisk anda, samt en öppenhet med politiska beslut och de prioriteringar som görs. Likaså krävs till viss del ett medborgerligt och politiskt ansvar för att fortsätta utveckla demokratin på fredligt manér med en liberalt betonad solidaritet. Dessa värden kan dock i detta fall ses som byggstenar i eller stöttor till den överliggande ömsesidigheten i demokratin, där öppenhet och ansvar förvisso kan främja denna, men där dessa värden inte är centrala delar i demokratins proceduriella beskaffenhet. Vi kan alltså med fog hävda att den liberala idealtypen främst karakteriseras av den positiva frihetens substansvärde och ömsesidighet som processvärde.

⁴⁴ Nozick, 1974, diskuterar principerna bakom de naturliga rättigheterna och deras upprätthållande. Jfr Hayek, 1983:174-175, som också diskuterar naturliga rättigheter och deras innebörd.

⁴⁵ Utöver den jämlika rätten till reella möjligheter att skapa det liv medborgaren själv identifierar som gott ges inga pekpinna utöver dem som beskrivs för den libertära demokratiska idealtypen och substansvärdet negativ frihet.

Med *samtalet* som demokratisk idealtyp är tanken att fånga substansvärdet deltagande, som ett sätt till personlig utveckling, karaktärsskapande och jämlikhet hos medborgarna. Det direkta deltagandet ses här som ett värde i sig därför att det förenar och samlar hela samhället kring gemensamma ideal. Genom det ständiga politiska samtalet, som uppstår genom delaktighet i demokratin, kan alla medborgare utvecklas som en del i gemenskapen. Härigenom kan en fri, tolerant, förstående och universell demokratisk medborgare skapas, som ett resultat av aktiv delaktighet i gemenskapens utveckling. Deltagandevärdet har således en kontaktyta med den deliberativa demokratitraditionen, med diskussion, deltagande och eftertanke som utmärkande drag (Grönberg, 2001:18), liksom den klassiska atenska demokratis krav på deltagande.

Det förefaller naturligt att samtalets demokratiska idealtyp förfäktar ett processvärde som understödjer samtalsklimatet i gemenskapen och skapar förutsättningar för besinningsfullt, ansvarsfullt och respektbetonat handlande och utbyte av idéer⁴⁶. Detta ska också på gemenskapsnivå agera metod för att mäta och utvärdera ståndpunkter och intressen i samhället och politiken, liksom det ska kunna understödja den pågående politiska debatten. Processvärdet diskussion sammankopplas intuitivt med deltagandets substansvärde och samtalets idealtyp.

Diskussion som processvärde bygger delvis på att det finns såväl öppenhet som politisk effektivitet i det demokratiska systemet. Utan öppenhet i besluten finns ingen möjlighet till deltagande; eller snarare: innebär inte ett medborgerligt deltagande i den politiska diskussionen att de demokratiska beslutsprocesserna *per se* blir öppna? Vi kan här enligt denna tolkning av värdena skönja ett samband mellan öppenhet å ena sidan och diskussion å den andra, där den senare kan leda till den förra.

Den politiska effektiviteten som processvärde har ett liknande förhållande till diskussionsvärdet ur ett deltagandevärdeperspektiv. Utan effektiv möjlighet att påverka det politiska beslutsfattandet kan inte ett genuint intresse att upprätthålla den samhällspräglade politiska diskussionen finnas. Om medborgarna står utan möjlighet till inflytande trots deltagande i det politiska livet och den politiska diskussionen inom ramen för den demokratiska staten (eller det demokratiska samhället) finns stor risk för att deltagandet som substansvärde blir lidande. Samtalets idealtyp förutsätter härmed att såväl öppenhet som politisk effektivitet i någon mån är närvarande, för att sammansättningen av substans- och processvärden i konstruktionen deltagande–diskussion ska vara intressant.

Slutsatsen av ovanstående diskussion är att samtalet som idealtyp är en konstruktion av substansvärdet deltagande och processvärdet diskussion. Den inverkan bl a processvärdena öppenhet och politisk effektivitet kan ha i verkligheten tonas här ned eller impliceras av konstruktionen, för att garantera eller öka idealtypens användbarhet som analysverktyg.

Den fjärde idealtypen för demokrati, som jag valt att kalla *egalitär*, grundar sig på substansvärdet social rättvisa. Värdet grundar sig bl a i en jämlik rätt till frihet, för vilken jämlikhet såväl kulturellt, socialt och ekonomiskt är en förutsättning. Idealet är att varje medborgare genom demokratin ges reell möjlighet till personlig och social utveckling, vilket endast anses kunna ske med tillgång till tillräckliga resurser och i en jämlik social och kulturell situation.

Den sociala rättvisans värde kan ses som en motpol till den negativa friheten i och med att den i sin extrem kan innebära ett avskaffande av det formellt politiska

⁴⁶ Jfr Aristoteles' diskussion om utvecklandet av karaktär genom dygdigt handlande (1993).

till förmån för det substantiellt politiska. Detta innebär i förlängningen ett uppluckrande och avskaffande av den liberalt präglade uppdelningen i privat/politiskt – allt är politiskt och i det politiska har alla lika rätt att vara delaktig. Först när gemenskapen är suverän kan medborgarna åtnjuta frihet.

De ekonomiska möjligheterna till frihet upprätthålls genom omfördelning av resurser. Till skillnad från i den positiva friheten är det inte endast ingångsvärdet i gemenskapen som bedöms, utan omfördelningen är en varaktig process för att se till varje medborgares lika rätt till produkten av arbetet i samhället⁴⁷. Den sociala rättvisan för således med sig en ständig närvaro av det politiska systemet, för att härigenom skapa jämlikhet mellan medborgare.

I den marxistiska traditionen innebär den sociala rättvisans värde ett uppbrott från det kapitalistiska systemet genom ett kommunismens första stadium för att skapa total jämlikhet. Först därefter⁴⁸ kan kommunismens slutsteg införas (Gooding, 2002:63). Den sociala rättvisans värde kan således tolkas som en radikal omvälvning av dagens demokratiska praktik till ett samhälle genomsyrat av politik för politikens avskaffande.

Held (1996:389-390) menar att denna stora omfördelning av samhällets rikedom måste ske med hjälp av en centraliserad demokratisk makt. Men i sin extrem syftar den sociala rättvisan till den centrala maktens avskaffande genom varje medborgares jämlika möjlighet till frihet. Den sociala rättvisans demokrati skiljer sig därmed markant från dagens demokratiska praktik, samtidigt som den närmar sig det direktdemokratiska idealet.

Det förefaller således som att den egalitära idealtypen kräver ett visst mått av ansvar hos medborgarna för demokratin och den politiska makten. Likaså innebär den sociala rättvisans praktik att samhället/staten och dess beslutsprocesser i viss mån blir förutsägbara: skillnader som kan uppkomma mellan medborgarna, såväl ekonomiskt som kulturellt eller socialt, jämnas alltid ut. Däremot finns inget krav på öppenhet eller ömsesidighet eftersom gemenskapens bästa identifieras som överordnat varje individuell medborgares önskningar eller värden.

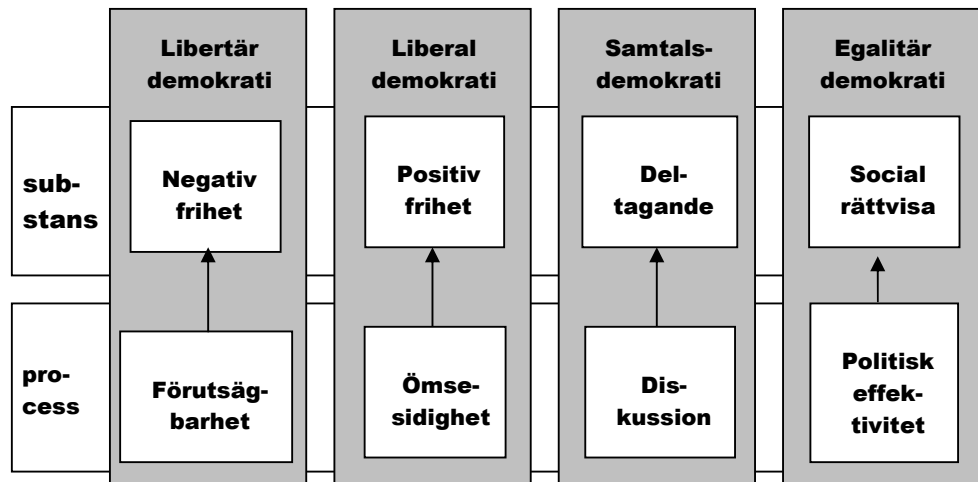
Den sociala rättvisan kräver dock såväl medborgerligt engagemang som hela gemenskapens stöd för den förda politiken. Eftersom politik i förlängningen definieras som alla skeenden i samhället⁴⁹ kommer också varje medborgare att spela en viktig och oersättlig roll. Gemensamma beslut och gemensamt utstakad färdriktning är en förutsättning för att den sociala rättvisan ska kunna upprätthållas.

Den slutsats som kan dras av detta är att den sociala rättvisan, om än inte nödvändigtvis i dess mest extrema form, kräver politisk effektivitet, i betydelsen effektivt deltagande och medborgerlig påverkan på besluten, för att upprätthållas. Medborgarna måste ha direkt möjlighet att delta i de politiska besluten och påverka dessa eftersom alla är delaktiga i den gemenskap som politiken avser att upprätthålla.

⁴⁷ Jfr Marx (1966): "In a higher phase of communist society [...] can the narrow horizon of bourgeois right be crossed in its entirety and society inscribe on its banners: From each according to his ability, to each according to his needs!"

⁴⁸ Gooding (2002:63) beskriver dessa faser med "from each according to his ability, to each according to his work" respektive "from each according to his ability, to each according to his need".

⁴⁹ Varje händelse i en tät gemenskap kan sägas påverka denna i och med att påverkan på en (eller flera) medborgare innebär en förändring i deras relation till andra medborgare i gemenskapen. Härigenom förändras gemenskapen av en förändring eller handling hos enskild medborgare.

Figur 2.3. Analysinstrumentet i denna studie utgörs av fyra idealtyper: den libertära idealtypen, den liberala idealtypen, samtalen som idealtyp och den egalitära idealtypen.

De demokratiska idealtyper som här konstruerats är således den libertära, den liberala, samtalen som idealtyp och den egalitära idealtypen, vilket visas i bilden ovan. Dessa markerar olika inriktningar i demokratin, där den libertära karakteriserar en strikt liberal eller libertariansk demokratisk stat där den negativa friheten är demokratin enda innehåll, vilket gör den starkt förutsägbar.

Den liberala demokratin förfäktar varje medborgares rätt till jämlika möjligheter, vilket kräver att varje medborgare är tolerant inför olikheter och individuella val, dvs en samhällelig öppenhet för det särskiljande. Samtalen som idealtyp förfäktar delvis den atenska demokratin deltagandeideal och den deliberativa demokratiteorins idé. Diskussionen blir här viktig för att deltagandet ska bli kvalitativt.

Den egalitära idealtypen förordar den sociala rättvisan och därmed den jämlika rätten till reell frihet och reella möjligheter till personlig utveckling. Detta ger vid handen att den sociala rättvisan kräver politisk effektivitet för att upprätthållas.

Dessa idealtyper har förvisso åtskilligt, om än i olika utsträckning, gemensamt med vanliga inriktningar inom demokratiteori⁵⁰, men skiljer sig också nämnvärt från dessa. Idealtyperna för demokrati utnyttjar idealtypens fördel som verktyg, nämligen att den förstärker typiska drag som är viktiga för analysen och kan tona ned drag som är irrelevanta eller oviktiga i sammanhanget. De demokratiska idealtyperna skiljer sig härigenom från demokratidoktrinen teorier eftersom de är lättare och mindre omfattande, samtidigt som de är rakare och helt motsägelsefria.

De ovanstående idealtyperna för demokrati gör inget anspråk på att vara utslutande; det finns säkerligen flera andra idealtyper som kan vara intressanta eller mer heltäckande att ta med i analysen. Dock är ovanstående tillräckliga i denna studie eftersom de framstår som högst användbara och är tillräckligt heltäckande för att analysen ska bli intressant och kunskapande. De demokratiska idealtyperna representerar fyra vanliga och viktiga inriktningar inom normativ demokrati-

⁵⁰ Den libertära idealtypen för demokrati är förhållandevis lik den libertarianska eller nyliberala demokratin; den liberala demokratiska idealtypen har många gemensamma drag med den moderna liberala eller beskyddande demokratin; den samtalsdemokratiska idealtypen påminner om den deliberativa demokratidoktrinen; och den egalitära idealtypen för demokrati är snarlik det socialistiska demokratiska idealet.

debatt. Syftet med dem är just att visa huvudsakliga och motsägelsefria inriktningar som kan vara viktiga i rekonstruktionen av demokratiuppfattningar. De demokratiska idealtyperna återger också den naturliga relation som ofta finns mellan substans- och processvärden⁵¹.

⁵¹ Se Lundquists diskussion om hur processvärden ofta syftar till upprätthållandet av substansvärden (1998:91).

3 Elitens demokratisyn

3.1 Maktutredningens demokratisyn

Maktutredningen beskriver en demokratisk situation präglad av en tidigare politik⁵², vilken bär klara drag av den liberala idealtypen för demokrati. Rättsstatens ideal om lika behandling och likhet inför lagen kombineras i praktiken med varje medborgares rätt till självförverkligande och växkraft⁵³, för vilken det är statens ansvar att skapa initiala möjligheter.

Utgångspunkten är tanken om jämlikhet genom alla människors/medborgares lika värde, ur vilken allas lika möjligheter att påverka sina levnadsvillkor och den generella utvecklingen i samhället härleds (Petersson et al, 1990:12-13). Denna strävan till inflytande syftar dock snarare till en jämlik medborgerlig rätt till deltagande med ”faktiska möjligheter att utöva makt” (Petersson et al, 1990:20)⁵⁴ i det politiska. Härigenom ges medborgarna växkraft att utvecklas till självständiga och sant jämlika individer. En medborgare utan påtagligt inflytande över sin egen position och sin närgemenskap är en medborgare som begränsas eller förhindras att växa.

Empiriskt får således den liberala idealtypens typiska drag till viss del stå tillbaka till förmån för en politik mer präglad av värden som deltagande och social rättvisa. Politiken bär alltså likheter med såväl den samtalsdemokratiska som egalitära demokratiska idealtyperna. Detta framträder tydligare i den mer aktiva roll den svenska demokratin har kommit att åta sig i skapandet av medborgarnas lika möjligheter till politiskt inflytande, liksom definitionen av det politiska och det gemensamma roll utökats. Detta har lett till att den korporativa, centralistiska och relativt slutna (Petersson et al, 1990:68-70) beslutsordningen inom ramen för *den svenska modellen*⁵⁵ delvis brutits till förmån för möjlighet till ett mer effektivt

⁵² Rekonstruktionen av Maktutredningens empiri görs delvis i kontrast till den tidigare demokratiska politiken i Sverige, som den beskrivs i Maktutredningen och dennas direktiv. Anledningen är att skapa en tydligare och mer målande bild av situationen för läsaren. Som Tocqueville hävdade: ”[w]ithout comparisons to make, the mind does not know how to proceed” (1985:91). Jfr Almond et al: ”Comparative analysis helps us develop explanations and test theories of the ways [...] in which political change occurs.” (2000:33) och Pierson, 1938.

⁵³ Rättsstatens ideal vittnar om ett relativt tydligt försvar av en kombination av de libertära och liberala demokratiska idealtypernas formella ideal om jämlik frihet. Rätten till självförverkligande står istället för ett förfäktande av ett medborgerligt värde, där varje medborgare har jämlik rätt till att bygga sin egen person med hjälp av gemenskapen och samhället. Detta bygger snarare på de liberala, samtals- och egalitära demokratiska idealtypernas tydliga fokus på självförverkligande och egenmakt.

⁵⁴ Jfr Petersson, 1987 som diskuterar maktbegreppet och olika tolkningar av detta, samt maktens fördelning i samhället.

⁵⁵ Jfr Hadenius, 2000. Se även Petersson 1990:403: ”[Den svenska modellen (idealet)] förverkligas genom politiska majoritetsbeslut, en stor offentlig sektor och centralisering”. Ur Maktutredningens direktiv framgår att utgångspunkt för studien ska vara *den svenska modellen* eller *det svenska demokratiska idealet*.

medborgerligt inflytande över politiken inspirerat av den egalitära idealtypen för demokrati.

Politiken har härmed öppnats för insyn och inflytande för andra parter än de traditionella⁵⁶, vilket också både skapat möjligheter för och visat sig leda till lobbying och intressegruppers ökade inflytande över den realpolitiska situationen (Petersson et al, 1990:54-55). Arbetet mot ett ökat medborgerligt inflytande, med syfte att stärka främst svagare grupper, kan alltså sägas ha fått delvis motsatt effekt, där det i praktiken skapats en arena för främst starka gruppers påverkan på statsmakten.

Uppdelningen i inflytelserik och icke inflytelserik förstärks ytterligare i linje med genustillhörighet, där mansdominerade organisationer lättare får inflytande, medan kvinnliga grupperingar i allmänhet har mindre insyn och kontroll. Det är naturligtvis ett problem för demokratin⁵⁷ att kvinnor och män har så pass olika möjligheter till och grad av inflytande över politiken, vilket knappast går i linje med ett ideal om jämlika medborgare.

Detta visar också på att detta område ännu inte fullt ut införlivats i den omfattande fördelningspolitik, som i linje med ett rättviseideal syftar till att skapa en jämnare spridning av ekonomisk makt i samhället. Fördelningen av den ekonomiska makten har dock i övriga dimensioner kommit att bli mer jämlik, vilket skapat större möjligheter för jämlikt inflytande över den förda politiken och medborgarnas närgemenskaps ekonomiska dimensioner. Men politiken har också ställts inför problem i och med den ökande internationaliseringen, där flera viktiga beslut kontinuerligt flyttas från den nationella till den internationella politiska arenan eller från nationell politik till internationell marknad.

Den tidigare tydliga uppdelningen i marknad och politik har således kommit att delvis suddas ut och förflyttas⁵⁸. Politiken har fått större spelrum på marknadens bekostnad, för att genom omfattande omfördelning⁵⁹ och reglering skapa resursmässiga förutsättningar⁶⁰ för medborgarna att växa. Med andra ord har politiken förändrats genom en tydlig brytning mot den svenska modellens politik. Den reella politiken framstår som en kombination av den bild som tecknas inom ramen för den liberala idealtypen för demokrati (i mindre utsträckning) och de ideal som åskådliggörs i idealtyperna för samtalets och den egalitära demokratin (i större utsträckning).

⁵⁶ Traditionellt har staten och arbetsmarknadens parter utgjort kärnan för den svenska, korporativa staten: "Centralismen i den svenska demokratin kommer också till uttryck i den svenska modellens samverkan mellan stat, kapital och arbete. Att i tillväxtens och välfärdsmålenas namn solidarisera hela det sociala systemet med det industriella projektet i allmänhet och med den tekniska utvecklingen i synnerhet var en grundsten i den svenska modellens projekt" (Petersson et al 1990:366).

⁵⁷ Se Petersson et al (1990:96) om problematiseringen i den svenska politiken: "Alltjämt är det kvinnor som definieras som problem och som blir konflikternas bärerskor." Jfr Maktutredningen 1987:71-74 och Åström & Hirdman, 1992.

⁵⁸ Jfr även dimensionen politiskt-privat, som till stora delar överensstämmer med denna uppdelning. Denna har dock ett tydligare medborgar- eller aktörsfokus med bottom-up-perspektiv, medan politik-marknad är tydligare gemenskaps- och strukturbaserat eller top-down.

⁵⁹ Se Petersson et al (1990:245): "Den svenska välfärdsstatens ambitioner att fördela och omfördela mellan olika medborgargrupper har i internationellt perspektiv varit mycket långtgående."

⁶⁰ Jfr Petersson et al (1990:304): "[...] faktum [är] att *ekonomiska* och *politiska* beslut på ett avgörande sätt präglar medborgarnas vardag och levnadsförhållanden. Kombinationen av marknads-ekonomi med i huvudsak privatägda företag och en mycket omfattande välfärdsstat gör att det svenska maktsystemet domineras av två stora maktblock, *den ekonomiska makten* och *den politiska makten*."

Politiken syftar därmed till ett ökat medborgarligt deltagande genom vilket medborgarna stärks och ges växkraft. Den sociala gemenskapen spelar en helt annan roll i dagens demokratiska doktrin och politikbegreppet har utökats till icke formellt politiska arenor, samtidigt som reformer⁶¹ för att stärka individen genomförts.

Den politiska praktiken färgas av en syn på demokratin som möjliggörare i den liberaldemokratiska idealtypens mening. Detta i kombination med såväl politisk effektivitet och social rättvisa enligt den egalitära idealtypen, som en arena för medborgarlig samverkan och diskussion där alla har samma chans till deltagande liksom i den samtalsdemokratiska idealtypen. Det förefaller som att demokratin empiriskt men implicit syftar till att uppnå den egalitära idealtypens praktik med samtalsdemokratiskt deltagande som medel i samverkan med möjlighetsskapande i den liberala idealtypens anda.

Det demokratiska idealet i Maktutredningen präglas mer av den samtalsdemokratiska idealtypens karakteristika, där deltagandet i den politiska diskussionen i sig är ett mål och i tillräcklig utsträckning för med sig en typ av eftersträvansvärd social rättvisa. Även detta demokratiska ideal bär drag av den liberala idealtypen, men dessa har här fått stå tillbaka i större utsträckning än i den reella politiken.

Det ideal som förfäktas i Maktutredningen kan alltså sägas skiljas ifrån den empiriska politiken genom att lägga större vikt vid de värden som förfäktas inom ramen för den samtalsdemokratiska idealtypen. De ideal som representeras av de egalitära och liberala demokratiska idealtyperna har också givits minskad betydelse. Det vore dock att lägga för stor vikt vid enskilda delar av argumentationen att säga att den samtalsdemokratiska idealtypens värden förfäktas helt överskuggande dessa andras dito. Det ideal som förespråkas utgörs av en komplex bild bestående av en mängd värden och värderingar, som skapar en helhet bestående av samtliga delar av alla fyra demokratiska idealtypers demokratisyn, om än den libertära i långt mindre omfattning⁶².

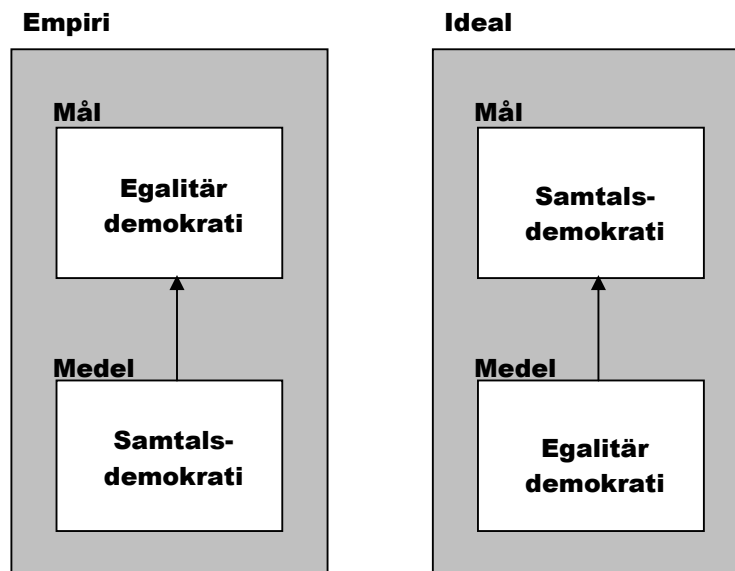
Det demokratiska idealet beskrivs i termer av en självbestämmandets autonomi, som uppnås endast genom ett kontinuerligt jämlikt, samhällsomspännande politiskt samtal och diskussion. Men det demokratiska idealet har även en rättvisedimension, där jämlika möjligheter till makt såväl politiskt som ekonomiskt anses eftersträvansvärt och en förutsättning för den autonome medborgaren. Den rikare delen av befolkningens ”ekonomiska och sociala makt” kan vara problematisk och stora marknadsaktörers reella inflytande över den förda politiken bör därför motverkas genom skapande, med politiska medel, av jämlika faktiska möjligheter till företagarinitiativ för varje medborgare (Petersson et al, 1990:165).

Det demokratiska idealet innebär, jämfört med den reella politiska situationen, en förskjutning till fördel för den samtalsdemokratiska idealtypens värden på bekostnad av både de liberala och egalitära demokratiska idealtyperna. Idealet förfäktar förvisso de värden som representeras i den egalitära demokratiska idealtypen, men här framstår dessa också som medel för att uppnå och åstadkomma en demokratisk ordning baserad på den bild som tecknas i den samtalsdemokratiska idealtypen. Skillnaden mot den demokratiska praktiken är alltså en skiftning i mål

⁶¹ Se utvecklingen inom skolan på senare tid (Petersson et al, 1990:396). Jfr hur utbildning ledde till förändring på ett personligt plan och i mentalitet hos medborgarna, liksom mindre beroende av överheten, samt hur den skapade ökad social och geografisk rörlighet under industrialiseringen i 1800-talets Storbritannien (se t ex Mitch, 1993).

⁶² Jfr denna målbildsbeskrivning med den svenska modellens strävan efter konsensus mellan motstridiga ideal genom förhandling och ömsesidiga eftergifter.

från mer tydligt egalitär till samtalsdemokrati med starka drag av egalitär demokrati, samt i medel från samtalsdemokrati till den egalitära idealtypen. Samtidigt får den liberaldemokratiska idealtypens värden ytterligare stå tillbaka för att ge utrymme åt det jämlika politiska samtalet.

Figur 3.1. Skillnaden i medel och mål mellan empiri och ideal som de kan tolkas i Maktutredningen. Utöver vad som framgår i bilden finns klara inslag av den liberaldemokratiska idealtypen, främst i den empiriska bilden.

Slutsatsen som utifrån detta kan dras är att den svenska demokratin vid tiden för Maktutredningen uppfyller förutsättningar för såväl den samtalsdemokratiska som den egalitära idealtypen för demokrati. Det finns en relativt samhällsomfattande och allmän ekonomisk jämlikhet, som kan tjäna som bas för ett jämlikt deltagande i det politiska samtalet eller som delmål inför strävandet efter social rättvisa. Det finns således förutsättningar för att uppnå ideal som framställs inom samtalets och den egalitära demokratiska idealtypen.

Men den förda politiken kännetecknas snarare av reformer med tydliga inslag av den liberala idealtypen för demokrati i hävdandet av ett egalitärt ideal. Idealet flyttar fokus från de värden, i linje med den egalitära idealtypen, som hävdas som legitimerare för den praktiska politiken, till ett jämlikt deltagande liknande det som föreskrivs i den samtalsdemokratiska idealtypen.

3.2 Demokratiutredningens demokratisyn

Den empiriska demokratiframställningen i Demokratiutredningen skiljer sig i flera avseenden från den som redogörs för i Maktutredningen. De tio år som förflutit mellan dessa⁶³ innebär förvisso att den politiska realiteten till stor del är densamma, men det finns tydliga skillnader i dess beskaffenhet. Tydligt är att den ekono-

⁶³ Maktutredningen presenterades år 1990, Demokratiutredningen år 2000.

miska krisen under första halvan av 1990-talet satt tydliga spår. Rejala nedskärningar genomfördes i offentlig sektor⁶⁴ vilket ”gröpte ur folkstyrelsens legitimitet inifrån” (SOU 2000:1:55) eftersom nedskärningarna främst drabbade de i beroendeställning av den offentliga servicen, samt kvinnor⁶⁵. Den plötsliga kvävningen av den starka tillväxten i den offentliga sektorn förde därför med sig trovärdighetsproblem för politiken i och med de utsatta gruppernas ökade utsatthet.

Detta har i sin tur lett till en skiftning i fokus för den politiska strävan efter att skapa medborgerlig jämlikhet. Lagändringar har genomförts för att öka budgetdisciplinen (SOU 2000:1:43) och därmed minska risken för framtida kriser i det offentliga Sverige. Demokratins tydliga inriktning mot att genom politiska åtgärder och centraliserad verksamhet skapa en egalitært inspirerad samhällsordning har övergått i decentralisering av verksamheten, ökad individ- och brukarfokusering och valfrihetsreformer (SOU 2000:1:56)⁶⁶. Politiken har härmed anammat mer av det frihetsideal som förs fram i den libertära idealtypen för demokrati, även om det är i ytterst blygsam utsträckning. Brukarrollen, dvs konsumentens valfrihet på marknadsvillkor, har kontinuerligt stärkts som ett resultat av nittiotalskrisen och den ökande individualiseringen i samhället (SOU 2000:1:57).

Medborgarna har i krisens kölvatten fått möjlighet att påverka den offentliga verksamheten och dess inriktning genom såväl aktiv som passiv politik. Aktivt har politiken skapat brukarstyrelser och medborgarforum för att stärka medborgarnas inflytande i den offentliga verksamheten, samtidigt som den passivt lyft regleringar och därmed öppnat för privata alternativ till det tidigare statliga monopolet.

Detta kan tolkas som en marknadsifiering av demokratin, men kan också tolkas som ett steg i samtalsdemokratisk riktning. Den tidigare centraliserade politiska verksamheten har decentraliserats och delvis lagts under medborgarnas kontroll (SOU 2000:1:57-58). Detta kan ses som ett sätt att genom incitament till självstyrelse skapa en grogrund för ökad offentlig delaktighet i medborgarens närghemskap. Det kan alltså med fog hävdas att denna kursändring från egalitärdemokratiskt betingad politik i libertär riktning i praktiken kan innebära en stärkning av den samtalsdemokratiska idealtypens värden.

För att upprätta demokratiska processer krävs dock ett visst mått öppenhet och insyn. Redan tidigare hävdades en skiftning från den svenska modellens tydliga korporativa drag till ett samhälle där beslutsfattandet öppnats för yttre påverkan och lobbying. Demokratiutredningen påvisar att denna utveckling från korporativism till pluralism⁶⁷ ytterligare förstärkts. Detta kan vara ett resultat av försöken att förmå såväl enskilda medborgare som företag att överge den privata sfären till fördel för samtal och samarbete och därigenom realisera den offentliga kultur som krävs för att på legitimt sätt lösa gemensamma angelägenheter (SOU 2000:1:37). Uppdelningen av politik och samhällsstyrning i alltfler nivåer⁶⁸ har lett till att politiken decentraliserats och eftersträvar ett beslutsfattande på ”lägsta effektiva

⁶⁴ Var tionde kommunanställd miste sitt jobb (SOU 2000:1:55) under dessa år, att jämföra med ökningen under 1970-talet då 50 000 personer anställdes i den offentliga sektorn varje år (ibid.). 1 300 000 personer arbetade kvar i offentlig sektor efter nedskärningarna (ibid.).

⁶⁵ Kvinnor drabbades i dubbel bemärkelse i och med att de i större utsträckning är offentliganställda samtidigt som de är främsta nyttjare av dess tjänster (SOU 2000:1:55).

⁶⁶ I Demokratiutredningen framförs farhågor om att den ökade individfokuseringen i såväl politik som samhälle kan leda till problem med egoism och ökade klasskillnader (SOU 2001:1:59).

⁶⁷ Jfr Hermansson et al, 1999, som diskuterar den svenska politikens utveckling från korporativism till pluralism.

⁶⁸ Jfr ”Medborgaren har numera politiska företrädare på upp till sex olika samhällsnivåer” (SOU 2000:1:112).

beslutsnivå” (SOU 2000:1:71), liksom den lyft över en del beslutsfattande på den individuella medborgaren.

Den ökande globaliseringen har dock fört med sig att politikens reella inflytande minskat på flera områden (SOU 2000:1:67-70). Många beslut tas på över- eller mellanstatlig nivå utan varken insyn eller öppenhet och marknadsregler upprättas av internationella demokratiska eller privata organisationer. Den nationella demokratis suveränitet minskar samtidigt som globaliseringen av både politik och nyhetsrapportering, liksom teknikutvecklingen⁶⁹, möjliggör ökad förståelse⁷⁰ och påverkan globalt. Medialiseringen av politiken⁷¹ för med sig ökad medborgerlig insyn och ett kraftfullt redskap för opinionsbildning, samtidigt som politiken riskerar att trivialiseras.

EU-inträdet 1995 har dock skapat förutsättningar för medborgerligt inflytande utöver den begränsade, nationella demokratis spelrum⁷². Detta har också skapat en nationsöverskridande arena för politiskt samtal och diskussion. Vi kan alltså se att den formella politikens inflytande minskat, medan det medborgerliga politiska samtalet givits ökade möjligheter för påverkan såväl nationellt som internationellt. EU-medlemskapet har också medverkat till en ökad juridifiering av politiken och genom den inre marknaden – genom EU:s ”fyra friheter” – ökat brukarinflytandet.

Genom intresseorganisationer⁷³, tillgång till modern kommunikationsteknik, samt marknads och politikens globalisering har den faktiska politiska makten delvis flyttats från de formellt politiska maktstrukturerna till informella samtal mellan medborgare och individens livsval i vardagen⁷⁴.

Den nationella demokratin har knappast spelat ut sin roll, men det finns tydliga tendenser till såväl globalisering som individualisering. Denna utveckling flyttar sannolikt den politiska makten närmare medborgaren och de betydande besluten kommer i större utsträckning att tas i dennes närgemenskap eller i samtal med gelikar. Den svenska demokratiska praktiken har kommit att anamma en politik i större likhet med den samtalsdemokratiska idealtypen. Den egalitärdemokratiska idealtypens värden spelar alltså en stor roll, inte minst som argument för ytterligare decentralisering och medborgarmakt, men dess inflytande har totalt sett minskat något. Den liberala idealtypen har fortsatt visst inflytande och i samband med den libertära idealtypen har den åtminstone i viss utsträckning spelat en motiverande roll för politiken.

Den ökande decentraliseringen motverkas dock samtidigt av en tydligare tendens till direkt och indirekt styrning av kommunal verksamhet från statligt håll. Staten ålägger i större utsträckning kommunerna verksamhet, som ska utföras inom snäva ramar, genom lagstiftning. Kommunerna har varken inflytande över denna lagstiftning eller ges möjlighet till finansiering av verksamheten genom

⁶⁹ Jfr Grönlund, 2001, som diskuterar informationsteknikens roll i en demokratisk kontext.

⁷⁰ Den korskulturella förståelsen är inte minst viktig för gemenskapernas fortskridande i ett alltmer mångkulturellt (SOU 2000:1:56) och rörligt/mångfacetterat samhälle (SOU 2000:1:51).

⁷¹ Jfr Amnå, 1999 och ”Kampen om makt i samhället är idag till stor del en fråga om kamp om massmediernas uppmärksamhet.” (SOU 2000:1:77). Mediernas inflytande över det offentliga samtalet och därigenom politiken förväntas dessutom öka (SOU 2000:1:88-89).

⁷² Förutsättningarna till inflytande ska inte tas till intäkt för reellt sådant. EU-beslut tas generellt utan medborgerlig insyn, vilket ställer höga krav på att det i ”det offentliga rummet” av riksdag och regering ges möjlighet till diskussion om kommande EU-beslut.

⁷³ Inom den internationell-politiska doktrinen benämns dessa organisationer NGOs, Non-Governmental Organizations, eller NSAs, Non-State Actors (Baylis & Smith, 1997:288-289).

⁷⁴ Maktens förflyttning från formella politiska beslutsstrukturer innebär dock inte endast ett stärkande av medborgarens inflytande. Fler beslut på internationell nivå tas av icke-demokratiska aktörer på marknaden.

statsbidrag. Denna utveckling för förvisso med sig att ansvar för verksamheten flyttas närmare medborgaren, men kan också leda till skillnader mellan kommuner som är utanför kommunens eller dess medborgares kontroll.

Det ideal som förfäktas i Demokratiutredningen bär emellertid tydliga gemensamma drag med den samtalsdemokratiska idealtypen. Den tänkta politiska arenan definieras inte som endast formella beslutsstrukturer, utan har utökats till att omfatta även samtal och relationer inom ”familjen, på arbetsplatsen, i förskola och skola, i civilsamhället” (SOU 2000:1:15). Medborgarens politiska ”engagemang och ansvar” bör sträcka sig ”utanför egenintresse, familjeband, kön, etnicitet, religion etc” (SOU 2000:1:17) för att härigenom skapa förutsättning för fredlig och förtroendebevarande konfliktlösning. De demokratiska idéerna bör alltså genomsyra *hela* samhället.

Folkstyrets roll bör inte vara att skapa egalitärdemokratiskt inspirerad rättvisa, utan att ingjuta medborgarna med en medborgaranda präglad av solidaritet och empati. Härigenom görs den egalitära idealtypens värden sekundära till de värden som förfäktas inom ramen för den samtalsdemokratiska idealtypen. Genom en allmänt praktiserad och respekterad medborgardygd ska självständiga och jämlika medborgare skapas. Dagens rigida och opersonliga stat ska övergå i ett samhälle bestående av individer som ”håller tron på rättfärdighet och solidaritet levande” (SOU 2000:1:31). Det alltmer differentierade samhällets pluralistiska drag ska alltså försvaras och stärkas för att varje medborgare genom deltagande och ansvar ska kunna utvecklas till autonom människa och del i gemenskapen⁷⁵.

Medborgarskapet i den ideala demokratin kretsar kring tre värden som är inbördes beroende och konstituerande/stärkande: ”deltagande, inflytande och delaktighet” (SOU 2000:1:33). Det demokratiska idealet är således att beskriva som en ”deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter” (SOU 2000:1:23), där varje individs jämlika rätt att växa och vara en del av sin närgemenskap är ett centralt värde. Den formella politikens roll blir att skapa många ”offentliga rum” där medborgare fritt kan mötas, låta idéer och argument brytas mot varandra och med ömsesidig respekt träffa överenskommelser.

3.3 Sammanfattning

Den demokratiska praktiken i Maktutredningen visar på ett tydligt arv från en tidigare liberaldemokratiskt inspirerad politik, men där fokus kontinuerligt flyttats mot ett mer egalitärt inspirerat och av deltagandevärden påverkat system. Det liberala arvet är tydligt, men övergående. En medveten omfördelningspolitik förs med syfte att skapa ett egalitärt inspirerat samhälle, där deltagandevärden framstår som såväl en del av den reella målbilden som medel att nå substantiell jämlikhet. Tydligt har eliten den åsikten att den liberaldemokratiska omfördelningen för att skapa lika initiala möjligheter inte i tillräcklig utsträckning har påverkan på den kontinuerliga samhällsliga relationen mellan medborgarna. Det är tydligt att politiken i praktiken ska upprätthålla en tidsobunden eller ständig jämlikhet, dvs att medborgarna vid varje tidpunkt ska vara jämlika såväl formellt i lag och praktik som substantiellt socialt, kulturellt och ekonomiskt.

⁷⁵ ”Vi menar att den svenska demokratiska traditionen både innehåller och bör innehålla betydande element av självorganisering, decentralisering och självförvaltning. Därmed ges utrymme för stort mått av pluralism och autonomisträvanden” (SOU 2000:1:30).

Demokratiutredningen beskriver ett politiskt tillstånd där liberala värden delvis fått stå tillbaka. De liberala och libertära demokratiska idealtyperna har dock på nytt kommit att få inflytande vad gäller konsumentens frihet att välja producent. Ytterligare ett led i detta är den ökade möjligheten för medborgerlig påverkan på offentlig verksamhet, samt delaktighet i det offentliga beslutsfattandet. Den svenska demokratin har i spåren av nittiotalskrisen och den ökande globaliseringen decentraliserats och avmonopoliserats, vilket gett medborgarna större möjligheter att påverka sin egen situation. Den demokratiska praktiken har alltså kommit att syfta till ”empowerment”⁷⁶ av samtalsdemokratiskt snitt tydligt präglad även av den egalitär-demokratiska idealtypens drag.

Såväl Maktutredningen som Demokratiutredningen förfäktar ett ideal med ökat medborgerligt inflytande över den förda politiken. Idealet skiljer sig dock utredningarna emellan, liksom idealet skiljer sig från den verklighetsbild som skisseras i respektive utredning. Främst framstår skillnaden i den grad av fokus som sätts till det samtalsdemokratiska idealet. I Maktutredningen framstår ett samhällsomfattande samtal som ett mål i samklang med värden hämtade ur den egalitärt demokratiska idealtypen. Här anses den egalitära idealtypens rättvisevärden delvis vara ett samhällsligt medel för att uppnå den samtalsdemokratiska idealtypens värden.

I Demokratiutredningen betonas ytterligare ett deltagande- och samtalsideal. Deltagande i den politiska processen ses som ett mål i sig, för att härigenom åstadkomma såväl ett egalitärt inspirerat rättviseideal som jämlikhet inom ramen för det politiska samtalet. Förhållandet dem emellan visar på att ett jämlikt samhälle såväl formellt som ekonomiskt, kulturellt och socialt ses som en utgångspunkt eller plattform från vilken jämlikt deltagande kan uppnås. Idealet är tydligare samtalsdemokratiskt betonat, medan de egalitärdemokratiska värdena har antingen nedprioriterats eller inkorporerats i den samtalsdemokratiska idealbilden.

⁷⁶ Detta begrepp lånas från den amerikanska politiska debatten om hur medborgare och mindre inflytelserika grupper ska kunna stärkas och *ges kraft* att påverka sin vardag.

4 Avslutande kommentarer

4.1 Intressanta iakttagelser

Ovanstående rekonstruktion ger vid handen flera intressanta frågeställningar. Det är tydligt att en förändring skett över tid inom såväl den demokratiska praktiken som det förespråkade idealet. Intressant är att denna förändring skett över en relativt kort tidsperiod (som dock omfattar en mängd avgörande händelser, t ex nittio-talskrisen och EU-inträdet), samt att idealet förändrats i sådan betydande utsträckning.

Den åsiktsutveckling som skett för det demokratiska idealet har också förekommit inom samma demokratisk-politiska samhällselit. Vad är det som åstadkommit denna förändring i ideal denna begränsade grupp? Kanske har det under samma tidsperiod skett en liknande förskjutning inom normativ demokrati-forskning i Sverige eller globalt. Eller också kan det kanske påvisas att dessa normativa utsagor i stor utsträckning tar sin grund i den empiriska demokratis beskaffenhet, vilket fört med sig att idealet förändrats baserat på förändringen i den demokratiska praktiken. Detta skulle i så fall tyda på att idealet har en konstruktiv dimension som är av avgörande betydelse.

Det är också intressant att den förändring som skett i den politiska praktiken mellan Maktutredningen och Demokratiutredningen till synes korrelerar med den idealbild som utmålas i Maktutredningen. Detta skulle kunna tyda på motsatsen till det ovanstående, dvs att den inledande tesen om idéers påverkan bekräftas och således normativ forsknings inflytande över utvecklingen.

Men förändringen kan också vara en syntes av dessa båda, där det finns en ömsesidig påverkan där normativa utsagor påverkar praktikens utveckling, medan en konstruktiv dimension av politiken håller tillbaka eller begränsar möjliga ideal. Förändringen kan också vara ett resultat av en internationell utveckling eller av annan extern påverkan.

Det finns många intressanta frågeställningar som gäller såväl skillnaden mellan ideal–empiri som empiri¹–empiri² och ideal¹–ideal². Dessutom bör utrönas varifrån denna skillnad kan härledas, samt om en framförd idealbild och idéer verkligen påverkar empirin. Om inte måste normativ forskning visa sig värdelös.

Det är också intressant att båda utredningarna påvisar ett försök att öka vad som är att betrakta som politik. Båda söker utöka det politiska på det privata bekostnad och göra privata förehavanden och individuella relationer till politik. Det verkar i Demokratiutredningen som att det privata helt avskaffats till förmån för en mycket vid demokratidefinition. Detta går i linje med den allmänna utvecklingen inom statsvetenskapliga doktriner till ett utökat politikbegrepp, som bryter mot den tidigare liberala indelningen i privat och politiskt. Men när gränserna väl suddats ut är en utökning av politikbegreppet inte längre möjlig. Det mister då delvis sin funktion och öppnar för ett nytt begrepp att beskriva endast det formellt politiska. Eller kommer vi se en tendens till att åter begränsa politikbegreppet och därmed åter ge utrymme för det privata?

Utökningen av det politiska kan också ses som ett steg mot politikens avskaffande i linje med Marx' förutsägelser. Det utökade politikbegreppet kan, om det leder till exempelvis en deliberativt inspirerad samtalsdemokrati, göra formell politik överflödig. Skulle inte detta i så fall innebära en samhällsstrukturmässig återgång till ett naturtillstånd à la Hobbes eller Locke, men med starkt kommunitär prägel?

4.2 Om vikten av tydlighet

Den skiftande demokratisyn som diskuterats ovan har beskrivits uppdelade i två skilda delar efter teoriform: empirisk och normativ teori⁷⁷. Denna indelning visar på en tydlig distinktion mellan ideal och verklighet, som har sin grund i en positivistisk vetenskapsfilosofisk tradition. Enligt denna är verkligheten såsom den är helt skild från den uppfattning om verkligheten (dvs hur den *bör* vara) som forskare eller andra teoretiker kan hysa.

Som visas i inledningsdiskussionen (kapitel 1) finns dock ett påvisbart samband mellan normativ och empirisk teori, där idéer och ideal som uttrycks kan ha stor inverkan på den verklighet som sedan kan identifieras. Dessa teoribildningar knyts dessutom ihop av teorier av konstruktiv art, som syftar till att utarbeta ett genomförbart handlingsprogram för förändring av empirin i normativ riktning. Det finns alltså ett teoretiskt enkelt samband mellan dessa tre teoribildningar inom den politiska vetenskapen. Men i realiteten är de sällan klart urskiljbara utan har ett varaktigt och ömsesidigt beroende.

Inom politisk forskning föreligger emellertid, i likhet med politiken, sällan sambandet som det beskrivs i teorin. Den normativa dimensionen påverkar otvivelaktigt beskrivningen av empirin genom forskarens perspektivseende, liksom både de konstruktiva och empiriska dimensionerna mycket väl kan tas under övervägande – medvetet eller omedvetet – i formulerandet av ett normativt ideal.

Dessa teoretiska dimensioner har dock olika betydelse och svarar till olika frågeställningar, varför de i möjligaste mån bör hållas åtskilda. Det finns klara skillnader dem emellan såväl innehållsmässigt som metodologiskt. De normativa teorierna syftar till att skapa en bild av ett ideal, en eftersträvansvärd tanke baserad på ett särskilt värde eller ett eftertraktat moraliskt system. Normativa utsagor är alltid en argumentation för en situation som inte är, men som *bör* vara. De syftar alltså inte till att beskriva någots beskaffenhet, utan skapa en förståelse för ett ideal. Med andra ord är den normativa teoribildningen näst intill uteslutande av *verstehen*karaktär⁷⁸.

Empiriska teorier syftar istället till att beskriva hur något *är*, dvs att söka finna verklighetens essens och beskriva det opåverkat av forskarens erfarenhet eller preferenser. I likhet med annan forskning av *erklären*karaktär kan empiriska teorier ta hjälp av t ex statistiska data för att ytterligare förklara verkligheten. Men empirisk forskning kan också söka skapa förståelse för hur något är, dvs att i linje med *verstehen*kunskap skapa en känsla för någots verkliga vara.

Den konstruktiva dimensionen av politisk kunskap och teoribildning skapar en brygga mellan empirins är och det normativa bör. Här besvaras snarare på vil-

⁷⁷ Denna diskussion grundar sig främst på erfarenheter samlade under studiens genomförande, samt Lundquists diskussion om teorityper och sambanden mellan dessa (1993:85-89).

⁷⁸ Jfr diskussion om *erklären* och *verstehen* inom politisk vetenskap i avsnitt 1.2.

ket sätt idealet *kan* uppnås, dvs en utvärdering av den normativa teorin med hänsyn till den empiriska verkligheten och skapandet av handlingsplan och realistiska mål.

Som synes bär dessa teoribildningar skilda karakteristika, syften och mål, liksom de har olika grund och kräver olika metodologiska förhållningssätt. Vetenskapligt bör de alltså inte sammanblandas, utan hållas klart åtskilda. Deras inbördes sam- och påverkan bör utvärderas och beskrivas, men inte överdrivas⁷⁹.

Såväl Makt- som Demokratiutredningen begår misstaget att blanda normativ och empirisk teori. Idealet beskrivs tillsammans med den empiriska situation man önskar förmedla och utgår ifrån. Detta gör att utredningarna blir föremål för ett antal kritiska och onödiga frågeställningar om författarnas förhållningssätt till respektive empiri och ideal. Läsaren ges vidare inte indikation om ifall författarna i arbetet identifierat verklighetens beskaffenhet utan påverkan av det förfäktade idealet eller om verkligheten delvis speglar författarnas egna värderingar. Således mister beskrivningen av empirin delvis sin trovärdighet.

På samma sätt kan den normativa framställningen kritiseras. Demokratiutredningen förefaller förfäktat ett mer långtgående samtalsdemokratiskt ideal än Maktutredningen, samtidigt som en liknande trend kan skönjas mellan de empiriska beskrivningarna. Men det är svårt eller omöjligt att identifiera ifall dessa ideal är baserade endast på författarnas värderingar eller om de har en dold konstruktiv dimension.

En av olika teorityper blandad beskrivning kan således i bästa fall komma att belysa verklighetens komplexa samband mellan normativ, konstruktiv och empirisk teoriutveckling. Men samtidigt blir framställningens gytter av olika teorityper svåranalyserad och den kunskap eller argumentation författarna med framställningen söker framföra riskerar att gå läsaren förbi.

⁷⁹ Jfr t ex *Humes lag*, som diskuteras i avsnitt 1.2.

Litteratur

- Algotsson, Karl-Göran, 1993. *Lagrådet, rättsstaten och demokratin under 1900-talet*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Almond, Gabriel A, 1950. *The American People and Foreign Policy*. New York: Harcourt Brace.
- Almond, Gabriel A, Powell Jr, A Bingham, Strøm, Kaare & Dalton, Russel J, 2000. *Comparative Politics Today: A World View*. Seventh edition. New York: Longman.
- Amnå, Erik (red.), 1999. *Politikens medialisering*. SOU 1999:126. Stockholm: Fakta info direkt.
- Aristoteles, 1993. *Den nikomachiska etiken*. Göteborg: Daidalos.
- Badersten, Björn, 2002. *Medborgardygden. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Falun: Natur och kultur.
- Baylis, John & Smith, Steve (red.), 1997. *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Bergström, Lars, 1990. *Grundbok i värdeteori*. Stockholm: Thales.
- Bobbio, Norberto, 1987. *Which Socialism? Marxism, Socialism, and Democracy*. (I översättning till engelska av Roger Griffin.) Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bylund, Per & Rydén, Henrik, 1999. ”Mikrobetalningar på Internet: Kriterier för mikrobetalningssystem”, filosofie magisteruppsats vid Jönköping International Business School.
- Callinicos, Alex, 1991. *The Revenge of History: Marxism and the East European Revolutions*. Cambridge: Polity Press.
- Coser, Lewis A, 1977. *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. Second edition. New York: HBJ College & School Division.
- Dahl, Robert A, 1991. *Modern Political Analysis*. London: Prentice Hall.
- Dahl, Robert A, 1999. *Staten och dess antagonister*. (I översättning av Göran Hemberg.) Smedjebacken: Ordfront.
- Dijk, Teun van, 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London: Sage.
- Donald, David Herbert, 1996. *Lincoln*. Carmichael: Touchstone Books.
- Fornäs, Johan, Hultén, Britt, Hvitfelt, Håkan, Kleberg, Madeleine, Lindhoff, Håkan, Mårtensson, Bo, Nowak, Kjell, Pollack, Ester & Thurén, Torsten, 1998. ”Expertstyret slutar i despoti”, *Dagens Nyheter Debatt* 1998-01-08, s. A4.
- Frankena, William K, 1976. *Etik*. (I översättning av Hadar Högberg.) Lund: Studentlitteratur.
- Gill, Stephen (ed.), 1993. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. New York: Cambridge University Press
- Gilljam, Mikael & Jodal, Ola, 2002. ”Passivitet bäst för demokratin”, *DN Debatt* 2002-05-06. <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=572&a=15486> (2003-11-24).
- Gladwell, Malcolm, 2000. *The Tipping Point*, New York: Little Brown & Company.

- Goldkuhl, Göran, 1998. *Kunskapande*. Jönköping: Internationella Handelshögskolan i Jönköping & Linköping: Centrum för studier av Människa, Teknik och Organisation (CMTO) vid Universitetet i Linköping
- Goldmann, Kjell, 2001. *Transforming the European Nation-State*. London: Sage Publications
- Gooding, John, 2002. *Socialism In Russia: Lenin and His Legacy, 1890-1991*. Chippenham: Palgrave Publishers Ltd.
- Gramsci, Antonio, 1996. *Prison Notebooks. Volume II*. (Edited and translated by Joseph A Buttigieg.) New York: Columbia University Press
- Grönlund, Åke, 2001. *IT, demokrati och medborgarnas deltagande*. VINNOVA-rapport VR 2001:26.
- Habermas, Jürgen, 1972. *Toward a Rational Society: Student Protest, Science and Politics*. (I översättning till engelska av Jeremy J Shapiro.) London: Heinemann Educational.
- Habermas, Jürgen, 1984. *The Theory of Communicative Action (vol 1). Reason and the Rationalization of Society*. (I översättning till engelska av Thomas McCarthy.) Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen, 1987. *The Theory of Communicative Action (vol 2). Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. (I översättning till engelska av Thomas McCarthy.) Boston: Beacon Press.
- Hadenius, Stig, 2000. *Svensk politik under 1900-talet: konflikt och samförstånd*. Lund: Hjalmarson & Högberg.
- Hart, D K, 1984. "The Virtuous Citizen, the Honorable Bureaucrat, and 'Public' Administration", *Public Administration Review* vol 45, s. 111-120.
- Hayek, Friedrich. A., 1954. "History and Politics", i *Capitalism and the Historians*, Hayek (red.), London: Routledge & Kegan Paul 1954
- Hayek, Friedrich A, 1983. *Frihetens grundvalar*. (I översättning av Barbro Ahlström och Carl Johan Ljungberg.) Katrineholm: Ratio.
- Held, David, 1999. *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Andra upplagan, andra tryckningen. (I översättning av Stefan Jordebrandt, Annika Persson & Tore Winqvist.) Göteborg: Daidalos.
- Hermansson, Carl-Henrik, 1975. "Den demokratiska metoden och förutsättningarna för demokrati" s. 41-46 i Elvander, Nils (red.), *Demokrati och socialism*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hermansson, Jörgen, Lund, Anna, Svensson, Torsten & Öberg, PerOla, 1999. *Avkorporativisering och lobbyism: konturerna till en ny politisk modell*. SOU 1999:121. Stockholm: Fakta info direkt.
- Hollis, Martin, 1992. "Man as a Subject for Social Science" s. 225-236 i Hahn, Lewis Edwin (ed.), *The Philosophy of A J Ayer (The Living Philosophers Volume 21)*. Chicago: Open Court Publishing.
- Lasch, Christopher, 1995. *Eliternas uppror – och sveket mot demokratin*. (I översättning av Margareta Eklöf.) Stockholm: SNS.
- Lekvall, Per & Wahlbin, Clas, 1993. *Utredningsmetodik för samhällsvetare och ekonomer*. Lund: Studentlitteratur.
- Lincoln, Abraham, 1998. *The Gettysburg Address*. Boston: Houghton Mifflin Co
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratis väktare: ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.

- Lundquist, Lennart, 2001. *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur.
- Lyons, David, 1984. *Ethics and the Rule of Law*. Cambridge: Cambridge University Press
- Macpherson, C B, 1977. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Maktutredningen, 1987. *Arbetsrapport 1987*. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Marx, Karl, 1966. *Critique of the Gotha Programme*. Geneve: International Publishers Co.
- Marx, Karl, 1992. *Capital: A Critique of Political Economy*. (I översättning till engelska av Ben Fowkes.) London: Penguin Books.
- Mises, Ludwig von, 1996. *Human Action: A Treatise on Economics*. Fourth Revised Edition. San Francisco: Fox & Wilkes.
- Mitch, David, 1993. "The Role of Education in the English Work Force from 1780 to 1840", s. 288-304 i Mokyr, *The British Industrial Revolution. An Economic Perspective*. Boulder/Oxford: Westview Press.
- Nozick, Robert, 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. USA: Basic Books.
- Olsson, Erik & Perning, Ulf, 1973. *Värdeanalys*. Andra upplagan. Falköping: Prisma.
- Pateman, Carole, 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, Carole, 1983. "Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy" s. 281-303 i Benn, Stanley & Gerald Gauss (eds.), *Public and Private in Social Life*. New York: St. Martin's Press.
- Pateman, Carole, 1985. *The Problem of Political Obligation: a Critique of Liberal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petersson, Olof (red), 1987. *Maktbegreppet*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Petersson, Olof, Hirdman, Yvonne, Persson, Inga, Olsen, Johan P & Westholm, Anders, 1990. *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens slutrapport*. SOU 1990:44. Göteborg: Allmänna förlaget.
- Petersson, Olof (red), 1998. *Demokratirådets rapport 1998: Demokrati och medborgarskap*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Pierson, George Wilson, 1938. *Tocqueville and Beaumont in America*. New York: Oxford University Press.
- Premfors, Rune, 2000. *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Rand, Ayn, 1961. *For the New Intellectual*. New York: Signet.
- Rawls, John, 1996. *En teori om rättvisa*. (I översättning av Annika Persson.) Uddevalla: Daidalos.
- Ringer, Fritz, 1997. *Max Weber's Methodology: The Unification of the Cultural and Social Sciences*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rosing, Hans, 2002. *Vetenskapens logiska grunder*. Elfte upplagan. Lovisa: Schildts förlags Ab.
- Ross, Alf, 1963. *Varför demokrati?* Andra upplagan. (I översättning av Allan Dagerman.) Stockholm: Kronos/Tidens förlag.
- Rothbard, Murray N, 1998. *The Ethics of Liberty*. New York: New York University Press.
- Rothstein, Bo (red), 1995. *Demokratirådets rapport 1995: Demokrati som dialog*. Kristianstad: SNS Förlag.

- Schumpeter, Joseph A, 1976. *Capitalism, Socialism & Democracy*. Fifth edition. Storbritannien: George Allen & Unwin.
- Sen, Amartya K, 1999. "Democracy as a Universal Value", s. 3-17 i *Journal of Democracy* Vol. 10 Nr. 3.
- Shils, Edward, 1968. "Intellectuals" i *International Encyclopedia of Social Sciences*. 17 Band. Band 7, sidan 399-414. New York: Macmillan and the Free Press.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati: slutbetänkande från Demokratiutredningen*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer, 2000.
- Svenning, Conny, 1996. *Metodboken*. Eslöv: Lorentz förlag.
- Södersten, Bo, 1997. "Begränsa demokratin!", *Dagens Nyheter Debatt* 1997-12-14, sid A4.
- Tocqueville, Alexis de, 1985. *Alexis de Tocqueville: Selected Letters on Politics and Society*. Roger Boesche (ed). Berkeley: University of California Press.
- Tännsjö, Torbjörn, 1975. "Borgerlig demokrati och socialistisk" s. 92-104 i Elvander, Nils (red.), *Demokrati och socialism*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Weber, Max, 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology. Volume 1*. Berkeley: University of California Press.
- Weigård, Jarle & Eriksen, Erik Oddvar, 2000. *Habermas politiska teori*. Lund: Studentlitteratur.
- Winch, Peter, 1995. *The Idea of a Social Science: And Its Relations to Philosophy*. London: Routledge
- Wright, Georg Henrik von, 2000. *Erklären und Verstehen*. Berlin: Hain.
- Åström, Gerd & Hirdman, Yvonne, 1992. *Kontrakt i kris : om kvinnors plats i välfärdsstaten*. Stockholm: Carlsson bokförlag.